

Неофіційний переклад

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ
КАТУВАННЯМ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО
ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ
(ЄКПТ)**

РАДА ЄВРОПИ

Конфіденційно
ЄКПТ (2024) 05

Страсбург, 27 березня 2024 р.

**ДОПОВІДЬ
ДЛЯ УРЯДУ УКРАЇНИ
ЩОДО ПРОВЕДЕНОГО ВІЗИТУ ЄКПТ В УКРАЇНУ
З 16 ПО 27 ЖОВТНЯ 2023 РОКУ**

Доповідь прийнято 8 березня 2024 р.

Зміст

Резюме Доповіді.....	3
I. ВСТУП.....	7
A. Візит, звіт та подальші дії	7
B. Консультації, проведені делегацією, та співпраця	7
C. Національний превентивний механізм	8
II. ФАКТИ, ЩО СТАЛИ ВІДОМИМИ ПІД ЧАС ВІЗИТУ ТА ЗАПРОПОНОВАНІ ДІЇ...9	9
A. Тримання під вартою поліцією	9
1. Попередні зауваження.....	9
2. Неналежне поводження.....	10
3. Гарантії проти неналежного поводження	11
4. Умови тримання.....	15
B. Пенітенціарні установи.....	17
1. Попередні зауваження.....	17
2. Неналежне поводження.....	19
3. Умови тримання засуджених	21
a. Матеріально-побутові умови	21
b. Режим	23
4. Ситуація стосовно засуджених до довічного позбавлення волі	25
5. Послуги з охорони здоров'я	27
6. Інші питання.....	32
a. Персонал пенітенціарних установ	32
b. Контакти із зовнішнім світом.....	33
c. Дисципліна та сегрегація засуджених.....	34
C. Установи для тримання військовослужбовців.....	37
Додаток.....	40

РЕЗЮМЕ ДОПОВІДІ

Це був перший візит ЄКПТ до України з початку повномасштабної військової агресії Російської Федерації у лютому 2022 року, і з самого початку Комітет хотів би офіційно відзначити значні зусилля української влади, спрямовані на забезпечення належних умов для осіб, позбавлених волі, у ці надзвичайно складні часи.

Тримання під вартою поліцією

Переважає більшість опитаних осіб, які перебувають або нещодавно перебували під вартою в поліції, зазначили, що поліція поводитися з ними належним чином. Комітет бере до відома цей позитивний висновок, який ілюструє результати зусиль, докладених українською владою в останні роки для поліпшення поводження з особами, затриманими поліцією.

Разом з тим, делегація отримала кілька повідомлень про фізичне неналежне поводження (незабаром після затримання, в поліцейському автомобілі або в приміщенні поліції, перед допитом), надмірне застосування сили при затриманні, а також психологічний тиск і погрози. ЄКПТ повторює свої рекомендації з цього питання, зокрема, щодо необхідності для української влади продовжувати політику "нульової толерантності" до неналежного поводження з боку поліції.

Що стосується основних правових гарантій проти жорстокого поводження (повідомлення про затримання, доступ до адвоката та лікаря), висновки делегації свідчать про те, що ситуація в цілому покращилася порівняно з періодичним візитом 2017 року. Зокрема, позитивним є те, що, як правило, поліція оперативно інформує відповідний Центр з надання безоплатної правничої допомоги (БПД), а особи, які перебувають під вартою в поліції, майже систематично допитуються в присутності (як правило, *за службовим обов'язком*) адвокатів. Основним недоліком, що залишився, було недотримання конфіденційності медичного обстеження, яке проводилося (систематично) в поліклініках перед поміщенням до ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ). Крім того, ЄКПТ з інтересом відзначає поточний прогрес у запровадженні загальнонаціональної комплексної електронної системи обліку затриманих осіб (АРМОР), а також розвиток інституту інспекторів з прав людини (які працюють в ІТТ) та Державного бюро розслідувань (на яке покладено, *зокрема*, проведення кримінальних розслідувань можливих випадків неналежного поводження з боку співробітників правоохоронних органів).

Що стосується матеріально-побутових умов, то вони були визнані загалом задовільними для осіб, затриманих на строк до 72 годин. Водночас, особи, затримані за адміністративні правопорушення, все ще відносно часто утримуються в ІТТ строком до 15 діб; крім того, особи, взяті під варту, також іноді можуть залишатися в ІТТ протягом декількох днів, хоча це трапляється рідше, ніж раніше. У цьому контексті ЄКПТ підкреслює, що умови тримання в ІТТ були далекими від оптимальних для такого перебування, головним чином через обмеженість доступних видів діяльності.

Що стосується осіб, затриманих за вчинення адміністративних правопорушень, Комітет пропонує українській владі серйозно розглянути питання про створення установ, спеціально призначених для цієї категорії осіб, позбавлених волі, особливо для осіб, які перебувають під вартою понад 72 години. ЄКПТ також пропонує українській владі розширити спектр і частоту заходів, доступних для осіб, затриманих за адміністративні правопорушення, до тих пір, поки вони продовжують триматися в ІТТ. Що стосується повернення осіб, взятих під варту, до ІТТ, ЄКПТ повторює свою рекомендацію українській владі вжити заходів, у тому числі на законодавчому рівні, для забезпечення того, щоб повернення осіб, взятих під варту, до місць тримання під вартою правоохоронних органів запитувалося та санкціонувалося лише у виняткових випадках та за відсутності іншої альтернативи. Таке повернення має бути санкціоноване виключно суддею або прокурором, з конкретних причин і в найкоротші терміни. Крім того, такі повернення ніколи не повинні відбуватися виключно з метою допиту особи, особливо враховуючи той факт, що в усіх пенітенціарних установах є спеціальні кімнати для допитів.

Пенітенціарні установи

ЄКПТ вітає постійні зусилля української влади, які вона докладала протягом останніх 25 років для зменшення кількості засуджених у країні. Однак Комітет відзначає, що під час візиту у 2023 році частка осіб, взятих під варту, залишалася високою, і що багато осіб, взятих під варту,

продовжують триматися в переповнених камерах протягом тривалого періоду часу. ЄКПТ рекомендує українській владі продовжувати докладати зусиль для скорочення чисельності засуджених і таким чином боротися з переповненістю пенітенціарних установ, зокрема шляхом забезпечення більш обмежувального підходу до застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою шляхом встановлення суворих обмежень на його використання та заохочення до більш широкого застосування альтернативних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі.

Делегація не отримала жодних повідомлень про нещодавнє неналежне поведження з боку персоналу в жодній з відвіданих пенітенціарних установ. Переважна більшість засуджених, з якими були проведені бесіди, стверджували, що персонал ставився до них коректно. Крім того, фізичне насильство між засудженими не виглядало серйозною проблемою в більшості відвіданих установ.

Однак візит показав, що давнє явище неформальної ієрархії засуджених все ще поширене в українській пенітенціарній системі. У цьому контексті становище осіб, які вважаються "приниженими", тобто тих, хто опинився внизу цієї ієрархії, залишається предметом серйозного занепокоєння ЄКПТ. Ці засуджені продовжують бути відторгнутими основною масою засуджених і відповідно до "кодексу поведінки" ієрархії повинні дотримуватися низки обмежень (наприклад, уникати будь-якого фізичного контакту з іншими засудженими, не користуватися об'єктами спільного користування тощо). Крім того, таких засуджених часто змушували виконувати "брудну" роботу (наприклад, прибирати туалети та збирати сміття), за яку їм не платили.

У деяких відвіданих пенітенціарних установах загальна політика полягає в тому, щоб відокремити цю категорію засуджених від загальної маси засуджених з міркувань захисту, згрупувавши їх разом у спеціально визначених камерах. У деяких інших установах, однак, такої політики не було, в результаті чого засуджені "нижчої касті" часто наражалися на ризик насильства, залякування та експлуатації з боку своїх співкамерників. Зокрема, у Вінницькій установі виконання покарань № 1 делегація отримала кілька повідомлень про побиття (кулаки, стусани та удари палицею), а також кілька свідчень про залякування та словесні образи сексуального характеру від засуджених, звинувачених у вчиненні сексуальних кримінальних правопорушень. Деякі з цих засуджених відчували, що вони постійно перебувають під загрозою насильства з боку інших засуджених. ЄКПТ закликає українську владу розробити та впровадити комплексну стратегію боротьби з насильством та залякуванням серед засуджених та подолання явища неформальної ієрархії серед засуджених з усіма його негативними наслідками.

Більшість пенітенціарних установ, які відвідала делегація, розташовані в старих будівлях, які не зазнавали капітального ремонту роками, якщо не десятиліттями. Як наслідок, більшість приміщень для засуджених у цих установах перебували у незадовільному стані (сирі стіни, що обсипаються, пошкоджена підлога, іржаві санітарні прилади, постільна білизна, що кишить клопами, обмежений доступ до природного освітлення та вентиляції тощо). Особливо небезпечною була ситуація в Одеському СІЗО, де умови тримання під вартою переважної більшості засуджених, на думку ЄКПТ, можна з упевненістю вважати нелюдськими та такими, що принижують гідність. Не маючи майже ніяких бюджетних асигнувань, навіть на незначний ремонт, керівництво відвіданих в'язниць шукало фінансової підтримки з альтернативних джерел - таких як благодійні організації, кошти, отримані від платних камер, або власні ресурси засуджених - для фінансування спорадичних ремонтів.

ЄКПТ підкреслює, що він повністю визнає зростаючі виклики, які постають перед владою у зв'язку з війною, що триває в Україні. Тим не менш, Комітет нагадує, що навіть під час збройних конфліктів повинні бути гарантовані основні права затриманих осіб; це, безумовно, включає право засуджених на тримання в гідних умовах. Тому Комітет закликає українську владу вжити необхідних заходів для поліпшення матеріальних умов тримання під вартою у відвіданих пенітенціарних установах і, зокрема, забезпечити, щоб: рівень наповненості камер зменшився (з тим, щоб на одного ув'язненого в багатомісних камерах припадало щонайменше 4 м² житлової площі); всі приміщення для тримання ув'язнених перебували в належному стані і відповідали санітарним нормам; а камери мали достатній доступ до природного світла і вентиляції.

ЄКПТ також із занепокоєнням відзначає, що ситуація з дозвіллям осіб, взятих під варту, за межами камер не покращилася з часу його попередніх візитів. Як і раніше, за винятком невеликої кількості працюючих засуджених, дорослі особи, взяті під варту, (у тому числі жінки), які перебували у відвіданих пенітенціарних установах, були фактично обмежені у своїх камерах до 23

годин на добу і майже не мали можливості займатися поза камерою, окрім щоденних прогулянок на свіжому повітрі та - у деяких в'язницях - епізодичного доступу до тренажерного залу. Крім того, доступ до прогулянок на свіжому повітрі надавався лише протягом однієї години на день (зазвичай трохи довше для жінок), у невеликих двориках з гнітючим дизайном (високі стіни, з яких відкривається лише вид на небо). Тим більше занепокоєння викликає той факт, що багато засуджених трималися в таких умовах місяцями або навіть роками. Позитивним моментом є те, що керівництво відвіданих установ докладає зусиль для залучення неповнолітніх осіб, взятих під варту, до організованої діяльності за межами камер.

Щодо довічно засуджених, ЄКПТ висловлює занепокоєння з приводу збідненого режиму, який застосовується до них (23-годинне замикання в камері та відсутність можливості спілкуватися із засудженими з інших камер). Українську владу закликають розробити та запровадити режим діяльності за межами камер (включаючи діяльність групових об'єднань) для засуджених до довічного ув'язнення. У більш загальному плані Комітет ще раз підкреслює, що не бачить виправдання систематичній сегрегації засуджених до довічного позбавлення волі.

Що стосується надання медичної допомоги засудженим, то надаються рекомендації, зокрема, щодо збільшення кількості лікарів загальної практики та середнього медичного персоналу у відвіданих установах. Крім того, українську владу закликають вдосконалити існуючі процедури реєстрації тілесних ушкоджень, виявлених у засуджених, та забезпечити повне дотримання лікарської таємниці. ЄКПТ також рекомендує українській владі розробити процедури прийому в усіх пенітенціарних установах, де тримаються жінки, з урахуванням гендерних потреб жінок (наприклад, перевірка на наявність сексуального насильства або інших форм гендерно зумовленого насильства, вчиненого до прибуття до пенітенціарної установи). Крім того, висловлюються зауваження та рекомендації щодо доступу засуджених до психіатричної та психологічної допомоги, а також надання допомоги засудженим, які вживають наркотики.

У доповіді Комітет формулює низку конкретних рекомендацій щодо різних інших питань, пов'язаних з пенітенціарними установами, таких як персонал, контакти засуджених із зовнішнім світом та дисципліна. Зокрема, українську владу закликають значно збільшити кількість персоналу у відвіданих пенітенціарних установах (а також в інших пенітенціарних установах України, де спостерігається такий же низький рівень укомплектованості персоналом) з метою посилення присутності персоналу в місцях тримання під вартою. Владі також рекомендується забезпечити, щоб особи, взяті під варту, мали принципове право на побачення і телефонні дзвінки, а також щоб усі ув'язнені - як засуджені, так і ті, хто перебуває під вартою, - мали право на одне побачення тривалістю не менше однієї години щотижня. Що стосується дисципліни, ЄКПТ рекомендує скасувати дисциплінарне покарання у вигляді одиночного тримання для неповнолітніх відповідно до Європейських пенітенціарних правил.

Установи для тримання військовослужбовців

Делегація відвідала установи для тримання військовослужбовців ("гауптвахти") у Києві, Одесі та Житомирі. Далі делегація відвідала кімнату для тимчасово затриманих військовослужбовців (КТЗ) у Львові, який під час візиту виявився закритим на ремонт.

Слід підкреслити, що делегація не отримала жодних повідомлень про будь-які форми неналежного поведіння із затриманими військовослужбовцями з боку персоналу відвіданих "гауптвахт"; крім того, не було виявлено жодних ознак насильства між затриманими.

Матеріально-побутові умови в цілому були прийнятними, проблемними аспектами були занадто висока передбачувана наповнюваність камер (розрахована на основі норми 2,5 м² на одну особу замість 4 м²), обмежений доступ природного світла в деяких камерах на "гауптвахтах" в Одесі та Житомирі, а також той факт, що внутрішньокамерні санітарні вузли були лише частково перегороджені.

Що стосується режиму, то всі затримані військовослужбовці мали доступ до щоденних прогулянок на свіжому повітрі. Крім того, особи, стосовно яких застосований адміністративний арешт, та засуджені військовослужбовці проводили більшу частину дня за межами своїх камер. На противагу цьому, для військовослужбовців, які перебувають під вартою, не було організовано жодних заходів, що викликає особливе занепокоєння з огляду на те, що багато з них перебували в "гауптвахтах" протягом тривалого часу (місяців і навіть років). ЄКПТ рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці, які перебувають під вартою, користувалися тими

ж можливостями для проведення дозвілля, що й ті, хто відбуває покарання у вигляді позбавлення волі або адміністративного арешту.

Як позитивний момент, делегація відзначила, що затримані військовослужбовці мають належний доступ до медичної допомоги. Однак на "Гауптвахті" у Києві медичний огляд після прибуття не був конфіденційним, оскільки в кімнаті для огляду був присутній персонал, який тримав затриманих під вартою. Комітет рекомендує вжити заходів на "Гауптвахті" у Києві (а також в інших подібних установах по всій Україні, за необхідності) для забезпечення постійного дотримання лікарської таємниці, в тому числі під час первинного медичного огляду.

Можливості військовослужбовців, які тримаються на "гауптвахтах", приймати відвідувачів та здійснювати телефонні дзвінки були недостатніми. ЄКПТ рекомендує суттєво розширити зазначені можливості.

I. ВСТУП

A. Візит, звіт та подальші дії

1. На виконання статті 7 Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі - "Конвенція") делегація ЄКПТ здійснила періодичний візит в Україну з 16 по 27 жовтня 2023 р.¹ Це був перший візит ЄКПТ в Україну з початку повномасштабної військової агресії Російської Федерації у лютому 2022 р.

2. Візит здійснили наступні члени ЄКПТ:

- Тереза Райттер, 2-й Віце-президент ЄКПТ (голова делегації)
- Омер Мюсюманоглу
- Джейхун Каракаєв
- Віктор Захарія.

За підтримки Бориса Водза (керівник відділу) та Ельвіна Алієва з Секретаріату ЄКПТ, а також за сприяння:

- Андреса Лехтметса, керівника клініки психіатрії Університетської лікарні Тарту, Естонія (експерт)
- Дениса Даниленка (перекладач)
- Павла Грицака (перекладач)
- Дмитра Копилова (перекладач).

3. Перелік закладів, які відвідала делегація, наведено у додатку до цієї Доповіді.

4. Звіт за результатами візиту був ухвалений ЄКПТ на 113-му засіданні, що відбулося 04-08.03.2024, та переданий українським органам влади 27.03.2024. Різноманітні рекомендації, коментарі та запити на інформацію, зроблені ЄКПТ, виділені у цій Доповіді жирним шрифтом. ЄКПТ просить українську владу надати протягом шести місяців відповідь, що містить повний звіт про заходи, вжиті нею для виконання рекомендацій Комітету, а також відповіді на коментарі та запити на інформацію, сформульовані у цьому звіті.

¹ З 1998 року ЄКПТ здійснив 8 періодичних та 9 спеціальних візитів до України. Звіти про всі попередні візити та відповідні відповіді Уряду доступні на веб-сайті Комітету: <https://www.coe.int/en/web/cpt/ukraine>.

В. Консультації, проведені делегацією, та співпраця

5. Під час візиту делегація ЄКПТ провела консультації з Міністром юстиції Денисом Малюською, заступником Міністра юстиції Оленою Висоцькою та заступником Генерального прокурора Вікторією Літвіною, а також з високопосадовцями міністерств внутрішніх справ, оборони та юстиції, Національної поліції, Збройних сил, Генеральної прокуратури та Державного бюро розслідувань.

Делегація також зустрілася з представниками Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсман) та співробітниками Департаменту Національного превентивного механізму (НПМ), створеного відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань. Крім того, відбулися зустрічі з представниками Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ), Управління ООН з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та Консультативної місії Європейського Союзу (КМЄС), а також з членами неурядових організацій, які працюють у сферах, що становлять інтерес для ЄКПТ.

6. ЄКПТ особливо радий відзначити, що, незважаючи на надзвичайно складну ситуацію, яка склалася в країні, делегація отримала відмінне сприяння протягом усього візиту на всіх рівнях. Делегація отримала швидкий доступ до всіх установ, які вона бажала відвідати, була забезпечена інформацією, необхідною для виконання свого завдання, і мала можливість поспілкуватися наодинці з особами, позбавленими волі.

ЄКПТ висловлює свою вдячність за допомогу, надану до і під час візиту контактним особам з Міністерства юстиції С. Рогозянській та В. Клиші.

С. Національний превентивний механізм

7. Як вже зазначалося вище, на початку візиту делегація зустрілася з представниками Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму (НПМ) Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсман), зокрема з керівником цього департаменту паном Артемом Володіним.

8. Делегацію поінформували, що після тимчасової перерви, за якою послідувало скорочення діяльності одразу після повномасштабної військової агресії Російської Федерації (у лютому 2022 р.),² НПМ знову почав повноцінно функціонувати.³ Однак він зазнав значних кадрових змін (приблизно на 80%) через те, що багато співробітників виїхали з країни або припинили виконувати свої функції в НПМ. Аналогічне явище відбулося і з членами неурядових організацій (НУО)⁴, які співпрацюють з Офісом Омбудсман у виконанні функцій НПМ за моделлю "Омбудсман +". Тим не менш, на момент проведення періодичного візиту 2023 р. штат співробітників знову був майже повним (загалом у Департаменті НПМ працювало 22 особи).

9. Окрім очевидної проблеми відсутності доступу до місць несвободи, розташованих на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях, трьома ключовими проблемами та викликами, визначеними співрозмовниками делегації, були наступні: необхідність залучення до команди НПМ лікаря-психіатра,⁵ необхідність навчання новоприйнятого персоналу та необхідність остаточного усунення правової *прогалини*, що полягає у відсутності бюджету на покриття транспортних витрат моніторів НПМ.⁶

Комітет пропонує українській владі шукати шляхи вирішення вищезазначених проблем. Що стосується, зокрема, нестачі коштів на транспортування моніторів НПМ, Комітет ще раз звертається до статті 18 (3) Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ФПКП), яка вимагає від держав-учасниць виділяти необхідні ресурси для функціонування НПМ, а також на пункт 11 Керівних принципів щодо

² Тим не менш, протягом 2022 року НПМ здійснив 202 візити до місць несвободи.

³ 385 візитів до місць несвободи було здійснено НПМ у 2023 році (у період з 1 січня по 27 жовтня).

⁴ Загалом близько 180 осіб.

⁵ Нещодавно був прийнятий на роботу судово-медичний лікар.

⁶ Делегації розповіли, що в результаті члени НПМ намагалися користуватися громадським транспортом, коли це було можливо, а якщо це було можливо, поклалися на свої приватні автомобілі або автомобілі, надані для цієї мети деякими із співпрацюючих НУО.

національних превентивних механізмів, прийнятих Підкомітетом ООН з питань запобігання катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання (ППТ).⁷

10. Перш ніж викласти результати візиту, ЄКПТ хотів би підкреслити, що він усвідомлює величезні виклики, з якими стикається українська влада у світлі повномасштабної агресії з боку Російської Федерації. Комітет хоче офіційно відзначити значні зусилля влади, спрямовані на забезпечення належних умов для осіб, позбавлених волі, у ці надзвичайно складні часи.

II. ФАКТИ, ЩО СТАЛИ ВІДОМИМИ ПІД ЧАС ВІЗИТУ ТА ЗАПРОПОНОВАНІ ДІЇ

A. Тримання під вартою поліцією

1. Попередні зауваження

11. Делегація відвідала кілька установ поліції, переважно ізолятори тимчасового тримання (ІТТ), а також кілька районних відділень поліції в Києві, Львові, Одесі, Вінниці, Умані та Житомирі,⁸ та поспілкувалася із значною кількістю узятих під варту особами у пенітенціарних установах, які нещодавно перебували в місцях тримання, що належали до сфери управління поліції. Основна увага делегації була зосереджена на питаннях неналежного поводження, правових гарантій та умов тримання під вартою в установах поліції.

12. Нормативно-правова база, що регулює позбавлення волі поліцією (та іншими правоохоронними органами), залишилася практично незмінною з часів періодичного візиту 2017 р. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу (КПК), підозрювані у вчиненні кримінальних правопорушень можуть перебувати під вартою в поліції або інших правоохоронних органах, таких як Служба безпеки України (СБУ), максимум 72 години; особи, взяті під варту, в принципі, негайно переводяться до пенітенціарної установи, але з логістичних міркувань можуть триматися в ІТТ до 10 днів.⁹

Слід підкреслити, що у відвіданих установах поліції вищезазначені строки, як видається, належним чином дотримуються; фактично, більшість підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень перебували під вартою в поліції не більше 24 годин, а положення, що дозволяє тримати осіб, взятих під варту, в ІТТ, застосовувалося вкрай рідко, що є позитивним зрушенням у порівнянні з результатами попередніх візитів.¹⁰

13. Що стосується осіб, які підозрюються у вчиненні адміністративного правопорушення, то вони можуть бути затримані поліцією на строк до трьох годин (для складання протоколу) або на строк до трьох діб (якщо це було визнано необхідним для встановлення особи або з'ясування обставин правопорушення); у разі визнання їх винними, суддя може призначити їм стягнення у вигляді адміністративного арешту в ІТТ строком до 15 діб.

Комітет хоче ще раз підкреслити, що ІТТ не пристосовані для тривалого тримання під вартою і не повинні використовуватися для тримання осіб (з будь-яких причин, включаючи адміністративний арешт) довше, ніж кілька днів (див. також пункт 34 нижче). Відповідні законодавчі положення повинні бути змінені відповідним чином.

14. Хоча ця практика виявилася набагато менш поширеною, ніж у минулому,¹¹ делегація знову зіткнулася з кількома випадками, коли взятих під варту повертали з пенітенціарних установ до установ, що належали до сфери управління поліції, для проведення слідчих дій. В одному випадку відповідну особу дев'ять разів переводили з пенітенціарної установи до ІТТ (у Вінниці) і назад, з дуже коротким перебуванням у пенітенціарній установі (кілька хвилин кожного разу).

⁷ Згідно з яким "Необхідні ресурси мають бути надані для забезпечення ефективної роботи НППМ".

⁸ Див. додаток.

⁹ Розділи 209 і наступні КПК.

¹⁰ наприклад, пункт 17 звіту за результатами періодичного візиту 2017 року (документ СРТ/Inf (2018) 41, <http://rm.coe.int/16808d2c2a>) та пункт 11 звіту за результатами спеціального візиту 2016 року (документ СРТ/Inf (2017) 15, <http://rm.coe.int/pdf/1680727930>).

¹¹ Наприклад, в ІТТ № 1 у Житомирі близько 10% від усіх осіб, які там утримувалися, повернулися з місць позбавлення волі, але виключно для участі у заходах, що вимагають їхньої фізичної присутності (наприклад, огляди місця події та реконструкції), і в більшості випадків не довше ніж на 8 годин. У Жовківській ІТТ у період з січня по вересень 2023 року перебувало 178 затриманих осіб, з яких 24 повернулися з місць позбавлення волі і провели там максимум дві ночі (звичай набагато менше, тобто кілька годин).

Відповідна особа (з якою розмовляла делегація) сприйняла це як форму психологічного тиску, і, як повідомлялося, переведення припинилися після того, як вона підписала зізнання у вчиненні правопорушення.¹²

ЄКПТ повторює свою рекомендацію українській владі вжити заходів, у тому числі на законодавчому рівні, для забезпечення того, щоб повернення взятих під варту осіб до місць тримання під вартою, що належать до сфери управління правоохоронних органів, запитувалося та дозволялося лише у виняткових випадках та за відсутності іншої альтернативи. Таке повернення має бути санкціоноване виключно суддею або прокурором, з конкретних причин і в найкоротші терміни. Крім того, такі повернення ніколи не повинні відбуватися виключно з метою допиту особи, особливо враховуючи той факт, що в усіх пенітенціарних установах є спеціальні кімнати для допитів.

2. Неналежне поводження

15. Слід одразу підкреслити, що переважна більшість опитаних осіб, які перебувають або нещодавно перебували під вартою в поліції, зазначили, що поліція поводитися з ними належним чином. Комітет бере до відома цей позитивний висновок, який ілюструє результати зусиль, докладених українською владою в останні роки для поліпшення поводження з особами, затриманими поліцією.

16. Разом з тим, делегація отримала кілька повідомлень про застосування фізичної сили (переважно удари кулаками та ногами), яке застосовувалося поліцією невдовзі після затримання, в поліцейському автомобілі або в приміщенні поліції, перед допитом.

Позитивним моментом є те, що, на відміну від попередніх візитів ЄКПТ, не було отримано жодної скарги на фізичне насильство під час допитів (з метою отримання зізнань або іншої інформації). Це може бути пов'язано, зокрема, з квазісистематичною присутністю (зазвичай за *службовим обов'язком*) адвокатів під час допитів у поліції (див. пункт 22 нижче).

Крім того, як і в минулому, не було отримано жодних повідомлень про неналежне поводження з затриманими особами з боку персоналу ІТТ та відвіданих підрозділів поліції.

17. Делегація також отримала деякі твердження про надмірне застосування сили під час затримання, яке, за повідомленнями, полягало у неспровокованому та/або неоголошеному насильницькому киданні відповідних осіб на землю, нанесенні ударів ногами, кулаками та кийками особам, які були знерухомлені, закуті в наручники та перебували під контролем, а також у надто тугому та тривалому затягуванні наручників (у тому числі за спиною). У деяких випадках тілесні ушкодження, сумісні із заявами, були зафіксовані лікарями в пенітенціарних установах після прибуття осіб до місць попереднього ув'язнення (СІЗО).

Більшість із цих заяв стосувалися співробітників Корпусу оперативно-раптової дії (КОРД) та кілька співробітників СБУ. В одному з випадків затримана особа, пан Амір Ватад (громадянин Ізраїлю), заарештований співробітниками КОРДу в Одесі 05.10.2023, подав офіційну скаргу, зареєстровану Національною поліцією під номером справи 48484. ЄКПТ хотів би отримати інформацію про результати розгляду цієї скарги.

Крім того, Комітет хотів би знати, чи проводило Державне бюро розслідувань (ДБР)¹³ розслідування щодо тілесних ушкоджень, отриманих, за повідомленнями, за схожих обставин панами Володимиром Колейчуком, Олександром Максимовим та Сергієм Фіхніським, які були опитані делегацією у Вінницькій установі виконання покарань № 1. Тілесні ушкодження, виявлені у трьох вищезгаданих осіб після прибуття до установи, були зафіксовані лікарями установи та повідомлені ДБР у березні та червні 2023 року.

18. Делегація поспілкувалася із взятим під варту, який, окрім фізичного насилля, стверджував, що на нього чинився психологічний тиск шляхом неодноразових переведень з пенітенціарної установи до ІТТ (див. пункт 14 вище) та погроз, що, якщо він відмовиться співпрацювати, його дружині (громадянці росії) буде пред'явлено звинувачення у вчиненні тяжкого кримінального правопорушення. Як уже зазначалося, протягом трьох тижнів взятого під варту дев'ять разів повертали з пенітенціарної установи до ІТТ. З документації ІТТ стало відомо, що лише в чотирьох з цих випадків були проведені будь-які слідчі дії (тобто допити оперативними

¹² Див. також пункт 18 нижче.

¹³ Див. пункт 31 нижче.

співробітниками поліції або слідчими). Таким чином, решта п'ять повернень, як видається, не слугували жодній меті слідства. За повідомленнями, вищезгаданий тиск припинився лише після дев'ятого повернення особи, взятої під варту, до ІТТ, коли він погодився співпрацювати зі слідством і визнав висунуті проти нього обвинувачення.

19. У світлі зауважень, викладених у пунктах 16-18 вище, Комітет рекомендує українській владі зберігати пильність і продовжувати політику "нульової толерантності" до неналежного поведіння з боку поліції, беручи до уваги рекомендації, викладені у попередніх доповідях ЄКПТ, зокрема, шляхом надання чіткого сигналу про те, що працівники поліції будуть нести відповідальність за вчинення, підбурювання до вчинення та терпиме ставлення до будь-яких форм неналежного поведіння, через інструкції та регулярні брифінги керівництва та менеджменту поліції, а також через відповідне навчання без відриву від роботи, що працівники поліції будуть притягнуті до відповідальності за застосування, підбурювання або терпиме ставлення до будь-якої форми неналежного поведіння, включаючи психологічний тиск або погрози, незалежно від обставин, у тому числі, коли неналежне поведіння здійснюється за наказом керівника.

Кожен поліцейський повинен чітко розуміти, що неналежне поведіння із затриманими особами є кримінальним правопорушенням, і що коректне поведіння з особами, які перебувають під вартою, та повідомлення компетентним органам будь-якої інформації, що свідчить про неналежне поведіння з боку колег, є його обов'язком (і буде належним чином визнано). Важливо продовжувати розвивати поліцейську культуру, в якій терпимість до поведінки колег, які вдаються до неналежного поведіння, вважається непрофесійною і незаконною. Це означає наявність чіткої вертикалі доповіді про такі порушення, а також вжиття заходів щодо захисту інформаторів (тобто створення системи правового захисту осіб, які розкривають інформацію про неналежне поведіння та інші зловживання).

Слід також нагадати працівникам поліції (особливо тим, хто служить у підрозділах КОРД) та співробітникам СБУ, що під час затримання не можна застосовувати більше сили, ніж це є суворо необхідним, і що після того, як затримані особи взяті під контроль, не може бути жодних виправдань для нанесення їм ударів. Якщо під час затримання необхідно одягнути наручники на особу, наручники за жодних обставин не повинні бути надмірно затягнуті¹⁴ і повинні застосовуватися лише на той час, поки це є суворо необхідним.

3. Гарантії проти неналежного поведіння

20. Що стосується основних правових гарантій проти неналежного поведіння (повідомлення про затримання, доступ до адвоката та лікаря), висновки делегації свідчать про те, що ситуація в цілому покращилася порівняно з періодичним візитом 2017 року.

21. Зокрема, повідомлення про взяття під варту (тобто інформування родичів затриманих осіб або інших третіх осіб за їхнім вибором про їхнє затримання) у переважній більшості випадків здійснювалося належним чином і швидко.

Вітаючи це, Комітет рекомендує українській владі продовжувати докладати зусиль для забезпечення того, щоб усі затримані особи могли ефективно користуватися правом на повідомлення про затримання з самого початку їхнього затримання.

Крім того, слід вжити заходів для забезпечення того, щоб затримані особи систематично отримували зворотний зв'язок про те, чи була можливість повідомити близького родича або іншу третю особу про факт їхнього затримання; як видається, на практиці це все ще не завжди відбувається.

22. Делегація також з'ясувала, що, як правило, поліція оперативно інформує відповідний Центр з надання безоплатної правничої допомоги (ЦБПД). Дійсно, одним із завдань інспекторів з прав людини, які працюють в ІТТ (див. пункт 30 нижче), є перевірка того, що ЦБПД був поінформований до того, як затриману особу помістили в камеру. Повідомлення ЦБПД реєструвалося у спеціальному журналі (див. також пункт 27 нижче), і, крім того, співробітники поліції, які доставляли затриманих до ІТТ, мали при собі довідки про те, що ЦБПД було повідомлено; ці довідки потім передавалися інспектору з прав людини та долучалися до справи

¹⁴ Слід зазначити, що надмірно туге затягування наручників може мати серйозні медичні наслідки (наприклад, іноді призводить до серйозного і постійного пошкодження руки (рук)).

затриманої особи.

Крім того, осіб, які перебували під вартою в поліції, майже систематично допитували в присутності (зазвичай за службовим обов'язком) адвокатів. У кількох випадках затримані особи стверджували, що допит розпочався до прибуття адвоката; однак жоден з них не стверджував, що його змушували підписати зізнання або будь-яку іншу офіційну заяву без присутності адвоката і без попередньої можливості поговорити з адвокатом. З огляду на це, ЄКПТ вважає, що особи, які перебувають під вартою в поліції, в принципі, ніколи не повинні допитуватися без присутності адвоката.

Варто також зазначити, що більшість затриманих осіб підтвердили, що їм було надано можливість поговорити зі своїм адвокатом наодинці перед інтерв'ю.¹⁵ Це позитивні зрушення порівняно з ситуацією, що спостерігалася під час періодичного візиту 2017 року.¹⁶

23. Що стосується медичного огляду перед поміщенням до ІТТ, який є важливим запобіжником проти неналежного поведіння з боку поліції, то він, як і раніше, проводився, як правило, в місцевих поліклініках. Процедура складалася з клінічного огляду та рентгенографії органів грудної клітки, результати якої записувалися лікарем у спеціальну форму (№ 028У). Обстеження не було особливо детальним, але важливо додати, що - якщо затримана особа перебувала під вартою - набагато ретельніша процедура проводилася після прибуття до пенітенціарної установи.¹⁷ Однак, як виявилось, огляд все ще регулярно проводився в присутності конвойних працівників поліції, а затримані особи, включаючи неповнолітніх, часто залишалися в наручниках.

Комітет вкотре закликає українську владу забезпечити, щоб:

- всі медичні огляди осіб, затриманих поліцією, проводилися поза зоною чутності і - якщо медичний працівник прямо не попросить про інше в конкретному випадку - поза зоною видимості поліцейських; забезпечення цього має розглядатися як спільна відповідальність поліцейських і працівників охорони здоров'я;¹⁸
- медичні дані більше не були доступними для немедичного персоналу.

Працівники поліції повинні мати доступ до такої медичної інформації лише за принципом службової необхідності, причому будь-яка надана інформація повинна обмежуватися лише тією, яка необхідна для запобігання серйозному ризику для затриманої особи або інших осіб. Не існує жодних виправдань для надання працівникам, які не мають медичних обов'язків, доступу до інформації, що стосується поставлених діагнозів або заяв про причину тілесних ушкоджень.

Крім того, ЄКПТ рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб затримані особи, яких доставляють до поліклінік для медичного обстеження, не вдягали наручники, якщо тільки це не буде визнано необхідним після індивідуальної оцінки рівня небезпеки. Що стосується неповнолітніх, слід звернути увагу на Правило 17 (1) (b) Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила")¹⁹ та Правила 63 і 64 Правил ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі.²⁰

24. На додаток до вищезгаданого огляду (який був обов'язковим, оскільки працівники ІТТ не приймали затриманих без медичної довідки про те, що стан здоров'я особи не є несумісним з утриманням під вартою), черговий ІТТ проводив більш поверхневий особистий огляд (в принципі, в присутності інспектора з прав людини), при цьому тілесні ушкодження фіксувалися в спеціальному журналі.

Працівники ІТТ, які приймають затриманих, зазвичай запитують затриманих осіб про

¹⁵ Більшість відвіданих ІТТ мали відповідні приміщення для проведення таких конфіденційних зустрічей.

¹⁶ Див. пункт 37 документа СРТ/Іпф (2018) 41 (<http://rm.coe.int/16808d2c2a>).

¹⁷ Див. пункти 80 та 81 нижче.

¹⁸ Альтернативні рішення можуть і повинні бути знайдені, щоб узгодити законні вимоги безпеки з принципом лікарської таємниці. Наприклад, у поліцейських ізоляторах та місцевих поліклініках повинні бути кімнати, які забезпечують належні гарантії безпеки, а медичний персонал може бути забезпечений системами сигналізації/виклику (наприклад, тривожними сиренами або кнопками виклику), завдяки яким він зможе швидко сповістити співробітників поліції у тих виняткових випадках, коли затримана особа стає збудженою або загрожує під час медичного огляду.

¹⁹ "Обмеження особистої свободи неповнолітнього має накладатися лише після ретельного розгляду і зводитися до можливого мінімуму".

²⁰ "Застосування засобів примусу і сили з будь-якою метою має бути заборонено, за винятком випадків, зазначених у правилі 64 нижче". "Засоби обмеження і сили можуть застосовуватися лише у виняткових випадках, коли всі інші методи контролю вичерпані і не дали результату, і лише тоді, коли це чітко дозволено і визначено законом і нормативними актами. Вони не повинні спричиняти приниження чи знущання, їх слід застосовувати обмежено і лише протягом якомога коротшого періоду часу. [...] до таких засобів можна вдаватися, щоб запобігти заподіянно неповнолітнім тілесних ушкоджень, травмуванню інших або серйозному знищенню майна. У таких випадках директор повинен негайно проконсультуватися з медичним та іншим відповідним персоналом і повідомити про це вищий адміністративний орган".

обставини, за яких вони отримали тілесні ушкодження, а також про будь-які інші стани здоров'я та скарги, які можуть вимагати виклику швидкої допомоги.²¹ У разі виявлення тілесних ушкоджень, що свідчать про застосування сили, а також у будь-якому випадку, коли особа заявляла про неналежне поводження, інспектор з прав людини повідомляв про цей факт слідчому управлінню Національної поліції та відповідній прокуратурі.

Однак, як і у випадку медичного огляду в поліклініках, процедура не була конфіденційною, про що, серед іншого, свідчить той факт, що записи в журналі також підписувалися працівниками поліції, які доставляли осіб до ІТТ.²² Враховуючи, що, крім того, перевірку проводили невідповідні з медичної точки зору працівники поліції,²³ її користь як засобу запобігання неналежному поводженню можна поставити під сумнів.

Не рекомендуючи скасовувати цю процедуру (яка все ще може бути певною мірою корисною, наприклад, для виявлення будь-яких невідкладних медичних потреб, які могли залишитися невиявленими під час медичного огляду, проведеного лікарем поліклініки, або для додаткової перевірки наявності тілесних ушкоджень), **Комітет рекомендує змінити відповідну процедуру таким чином, щоб співробітники поліції, які доставляють осіб до ІТТ, не були присутніми під час проведення працівниками ІТТ особистого огляду та опитування затриманих осіб про походження будь-яких тілесних ушкоджень, які вони демонструють. Крім того, необхідно вжити заходів для забезпечення того, щоб співробітники ІТТ пройшли відповідну підготовку з проведення таких особистих оглядів.**

25. Більшість затриманих осіб, з якими спілкувалася делегація, стверджували, що працівники поліції повідомили їм про їхні права, спочатку усно (одразу після затримання), а згодом у письмовій формі, після прибуття до поліцейської установи.²⁴ Нечисленні винятки стосувалися осіб, які, як вони заявили делегації, перебували у стані алкогольного сп'яніння і не розуміли значення наданої інформації. Крім того, кілька осіб стверджували, що отримали письмову інформацію лише на початку першого офіційного допиту (через кілька годин після фактичного затримання).

Письмова інформація, копія якої могла бути надана затриманій особі на її вимогу, містила відповідні положення Конституції, КПК та Закону "Про попереднє ув'язнення", що робило її відносно складною для розуміння особами без юридичної освіти (особливо у стані стресу, як це часто буває під час та одразу після арешту). Крім того, хоча письмова інформація була доступна різними мовами²⁵ в деяких відвіданих ІТТ (наприклад, у Пустомитах), така ситуація склалася не в усіх установах (і, дійсно, кілька затриманих осіб, рідною мовою яких не була українська, скаржилися на те, що письмова інформація, яку вони отримували, була виключно українською мовою).

ЄКПТ рекомендує українській владі вжити заходів для забезпечення того, щоб особи, затримані поліцією, отримували письмову інформацію про свої права, сформульовану в простій і доступній формі мовою, яку вони розуміють, не пізніше моменту їхнього прибуття до поліцейської установи. Особливу увагу слід приділяти тому, щоб затримані особи дійсно розуміли свої права; працівники поліції зобов'язані переконатися в цьому.

26. Що стосується неповнолітніх, то у делегації склалося враження, що законодавчі вимоги щодо систематичного повідомлення батьків або інших законних опікунів та забезпечення присутності адвоката під час допиту в поліції в цілому дотримуються. Тим не менш, **Комітет повторює свою рекомендацію розробити спеціальну інформаційну форму, яка б визначала особливе становище затриманих неповнолітніх і містила посилання на присутність адвоката і, в принципі, іншої дорослої особи, якій вони довіряють, та надавати її всім таким затриманим особам. Особливу увагу слід приділяти ретельному роз'ясненню інформації, щоб забезпечити її розуміння.**²⁶

27. Делегація виявила, що різні записи про затримання, арешт і розслідування загалом добре ведуться у відвіданих поліцейських підрозділах. Крім того, був досягнутий подальший прогрес у

²¹ Візити бригад швидкої допомоги (або, іноді, чергових лікарів) також фіксувалися у вищезгаданому журналі.

²² А також співробітником ІТТ, який приймає затриману особу, та затриманою особою (якщо вона не відмовилася або з інших причин не змогла поставити підпис, про що співробітник ІТТ, який приймає таку особу, зробить відмітку в журналі).

²³ Окрім базового тренінгу з надання першої медичної допомоги.

²⁴ Делегація побачила заповнені протоколи затримання з доданою до них інформацією про права, підписані затриманою особою на підтвердження факту отримання цієї інформації (із зазначенням дати і часу). Затримані особи також були ознайомлені з правилами внутрішнього розпорядку ІТТ за такою ж процедурою.

²⁵ Українська, російська, польська, угорська, англійська, французька, німецька, іспанська, італійська, турецька, арабська та фарсі.

²⁶ Див. також параграф 98 документа СРТ/Inf(2015)1-part rev1, "Неповнолітні, позбавлені волі за кримінальним законодавством. Витяг з 24-ї Загальної доповіді ЄКПТ, опублікованої у 2015 році", <https://rm.coe.int/16806ccb96>.

загальнонаціональному впровадженні комплексної комп'ютеризованої системи обліку затриманих осіб (ARMOR)²⁷, хоча вона все ще не застосовується всюди²⁸, і до цього часу існує гібридна (електронна та ручна) система обліку. **ЄКПТ рекомендує активізувати зусилля для запровадження ARMOR в усіх підрозділах поліції.**

28. Наприкінці візиту в Києві старші офіцери Національної поліції поінформували делегацію про плани розширити використання натільних відеокамер поліцейськими. Під час періодичного візиту 2023 року такі пристрої регулярно використовували співробітники патрульної поліції. Однак це ще не стосувалося співробітників кримінальної поліції (у цивільному одязі) та співробітників ІТТ. **Комітет хотів би отримати додаткову інформацію про ці плани та їх реалізацію.**

29. Під час візиту повідомлялося, що допити осіб, які трималися під вартою в поліції, записувалися на відео. Однак у деяких випадках відеокамера - а отже, і відеозапис - фіксувала лише обличчя слідчого, а не опитуваної особи. Крім того, як повідомлялося, поліцейські допити не записувалися на аудіо. Хоча наразі аудіо- та відеофіксація не ведеться на постійній основі, делегацію повідомили, що в міру оснащення поліцейських установ системами відеоспостереження та ARMOR стане технічно можливою систематична аудіо- та відеофіксація процесуальних дій, у тому числі поліцейських допитів²⁹ та збереження відзнятого матеріалу в ARMOR (зберігатиметься від 3 місяців до 25 років, залежно від характеру відповідної процесуальної дії).

У цьому контексті ЄКПТ повинен підкреслити, що електронний (тобто аудіо та/або відео) запис поліцейських допитів є важливим додатковим засобом захисту від неналежного поведіння з особами, які перебувають під вартою в поліції. Такий засіб може забезпечити повний і достовірний запис процесу допиту, тим самим значно полегшуючи розслідування будь-яких звинувачень у неналежному поведінні. Це в інтересах як осіб, які зазнали жорстокого поведіння з боку поліції, так і поліцейських, які стикаються з необґрунтованими звинуваченнями в застосуванні фізичного або психологічного насильства. Електронний запис поліцейських допитів також зменшує можливість для обвинувачених пізніше неправдиво заперечувати, що вони робили певні заяви.

Комітет рекомендує докласти зусиль для запровадження такого систематичного електронного запису поліцейських допитів. Тут також робиться посилання на параграф 81 28-ї Загальної доповіді ЄКПТ.³⁰

30. В ІТТ, які відвідала делегація, працюють спеціально підготовлені інспектори з прав людини, завданням яких є забезпечення того, щоб особи, затримані поліцією, поводитися з ними відповідно до закону та користувалися всіма правами, передбаченими відповідним законодавством; це також включає перевірку належної та своєчасної реєстрації затримання та оперативного повідомлення відповідних центрів безоплатної правничої допомоги.³¹

Крім того, як уже зазначалося у пункті 24 вище, якщо особа, яка перебуває під вартою в поліції, заявляє про неналежне поведіння (після прибуття до ІТТ або під час допиту), завданням Інспектора з прав людини є фіксація таких заяв, внесення звіту до системи ARMOR та інформування Департаменту інспекцій Національної поліції та компетентної прокуратури. **ЄКПТ хотів би отримати інформацію про кількість таких повідомлень, переданих протягом 2023 року та першої половини 2024 року, а також інформацію про подальші заходи, вжиті за ними Департаментом розслідувань Національної поліції та прокуратурою.**

Під час зустрічі з керівництвом Національної поліції в Києві делегацію поінформували, що готується проект змін до КПК з метою офіційного закріплення та узагальнення інституту

²⁷ Див. пункт 9 доповіді за результатами спеціального візиту 2016 року (документ СРТ/Inf (2017) 15) та пункт 44 доповіді за результатами періодичного візиту 2017 року (документ СРТ/Inf (2018) 41).

²⁸ На момент візиту система ARMOR працювала приблизно в 70 з 480 поліцейських установ (причому більшість ІТТ вже були обладнані цією системою).

²⁹ Більшість відвіданих ІТТ вже мали необхідні приміщення та записуюче обладнання, хоча в ІТТ № 1 у Вінниці співробітники повідомили делегації, що інтерв'ю записуються на відео, але не на аудіо, як повідомляється, через те, що слідчі та адвокати користуються одними і тими ж кабінетами, а поліція повинна забезпечити повну конфіденційність зустрічей адвоката з клієнтом.

³⁰ Див. документ СРТ/Inf (2019) 9-part (<https://rm.coe.int/1680942329>). У пункті 81 згаданого Загального звіту зазначено наступне: "ЄКПТ також підкреслив важливість точного запису всіх поліцейських допитів (включаючи час початку та закінчення, а також імена всіх осіб, присутніх під час допиту). Електронний запис поліцейських інтерв'ю (за допомогою аудіо- та відеозаписувального обладнання) також став ефективним засобом запобігання неналежному поведінню під час поліцейських інтерв'ю, надаючи при цьому значні переваги співробітникам поліції, які беруть участь у допитах. Електронні записи повинні надійно зберігатися протягом розумного періоду часу, надаватися затриманим особам та/або їхнім адвокатам, а також бути доступними для представників міжнародних та національних моніторингових органів (включаючи НПМ), а також для будь-яких посадових осіб, відповідальних за розслідування заяв або повідомлень про неналежне поведіння з боку поліції".

³¹ Див. також пункт 22 вище.

інспекторів з прав людини по всій країні.³² Це дійсно позитивна ініціатива. **Комітет хотів би отримати інформацію про те, чи були прийняті вищезгадані поправки до КПК.**

31. ЄКПТ з великою зацікавленістю стежив, з моменту першої згадки про цю інституцію в чинному КПК (прийнятому в 2012 році)³³, за процесом створення Державного бюро розслідувань (ДБР), на яке покладено, зокрема, проведення кримінальних розслідувань можливих випадків неналежного поведіння з боку працівників правоохоронних органів³⁴.

Під час періодичного візиту 2023 року делегація зустрілася зі старшими посадовими особами ДБР і була поінформована про те, що ДБР нарешті повністю запрацювало, а близько 150 слідчих були спеціально призначені для роботи над справами про неналежне поведіння. Про такі випадки ДБР стало відомо завдяки прямим скаргам затриманих осіб та їхніх адвокатів³⁵, повідомленням з ІТТ та пенітенціарних установ³⁶, інформації, отриманій від інших офіційних органів (наприклад, Омбудсмана/НПМ), повідомленням з медичних закладів, а також повідомленням НУО та ЗМІ (на підставі яких ДБР могло розпочати слідчі дії *за службовим обов'язком*).

Згідно зі статистичною інформацією, наданою делегації, ДБР завершило³⁷ 93 розслідування за статтями 127ККУ (катування) та 365ККУ (перевищення влади) у 2021 році, 33 розслідування у 2022 році (через тимчасове зниження активності одразу після початку збройної агресії Російської Федерації) та 60 розслідувань за перші 9 місяців 2023 року. **Комітет хотів би отримати інформацію про те, скільки з цих розслідувань завершилися обвинувальними актами та кримінальними покараннями.**

32. Комітет вітає той факт, що після багатьох років підготовчих заходів ДБР, схоже, наблизилося до своєї "крейсерської швидкості". Однак три питання, що викликають занепокоєння, залишаються.

По-перше, наскільки вдалося з'ясувати делегації, 150 слідчих, які займаються справами про неналежне поведіння, не є повністю незалежними у функціональному плані, тобто їм, в принципі, можуть бути доручені розслідування інших злочинів, вчинених високопосадовцями, судьями, працівниками правоохоронних органів, а також щодо осіб, які підозрюються у вчиненні воєнних злочинів.

По-друге, як визнали високопосадовці ДБР, кількість слідчих, які спеціалізуються на справах про неналежне поведіння, ще не була повністю адекватною, і було заплановано набрати та підготувати більше таких слідчих у контексті запланованого збільшення загального штату ДБР.³⁸

По-третє, процедура, за якою інспектори з прав людини інформували ДБР про тілесні ушкодження, виявлені у осіб, які перебувають під вартою в поліції (і про будь-які заяви про неналежне поведіння), була непрямою і *де-факто* піддавалася подвійній фільтрації (внутрішньою перевіркою Національної поліції та прокуратурою), а до ДБР передавалися лише ті справи, які містили ознаки злочину *на перший погляд* (на думку двох вищезазначених органів).

ЄКПТ рекомендує вжити заходів для вирішення вищезазначених проблемних питань, у тому числі щодо функціональної незалежності, набору та підготовки слідчих ДБР. Інформація про тілесні ушкодження (та заяви про неналежне поведіння) повинна напрямку передаватися від ІТТ до ДБР, яке повинно мати у своєму розпорядженні більше слідчих, що займаються виключно розслідуванням таких справ.

4. Умови тримання

33. В усіх відвіданих поліцейських ІТТ матеріальні умови були загалом задовільними для осіб, які тримаються під вартою до 72 годин (максимальний термін тримання під вартою в поліції, встановлений законом). Єдине питання, яке викликало реальне занепокоєння, полягало в тому, що,

³² Під час періодичного візиту 2023 року інспектори з прав людини все ще здійснювали свою діяльність у рамках пілотного проекту, який не був прямо передбачений жодними відповідними законодавчими положеннями.

³³ Наприклад, пункти 23-25 доповіді за результатами періодичного візиту 2013 року (документ СРТ/Іnf (2014) 15), пункт 24 доповіді за результатами спеціального візиту 2016 року (документ СРТ/Іnf (2017) 15), пункт 30 доповіді за результатами періодичного візиту 2017 року (документ СРТ/Іnf (2018) 41) та пункти 29-32 доповіді за результатами спеціального візиту 2020 року (документ СРТ/Іnf (2020) 40).

³⁴ Серед інших завдань ДБР - підготовка пропозицій щодо внесення змін до законодавства, видання методичних посібників та рекомендацій для слідчих тощо. Більше інформації на офіційному веб-сайті ДБР (<https://dbr.gov.ua/en/>).

³⁵ У 2021 році було зареєстровано 1 922 такі скарги, у 2022 році - 882, а за перші 9 місяців 2023 року - 618.

³⁶ Порядок проведення останнього визначено спільним наказом Голови ДБР та Міністра охорони здоров'я від 23 березня 2023 року (див. також пункт 81 нижче).

³⁷ Під терміном "завершено" слід розуміти направлення справи до прокуратури з метою передачі її до суду.

³⁸ З нинішніх 1 600 до приблизно 2 500.

як і раніше, туалети в камерах для осіб, які тримаються разом, у всіх поліцейських установах (включаючи ті, що були нещодавно відремонтовані) були лише частково розділені перегородками. Крім того, вентиляція та стан чистоти залишали бажати кращого в ІТТ № 1 у Вінниці та в Одеському ІТТ. **Комітет рекомендує вжити заходів для усунення вищезазначених недоліків.**

34. Як уже згадувалося (див. пункт 13 вище), особи, стосовно яких застосовано адміністративний арешт, все ще відносно часто утримувалися в ІТТ строком до 15 діб; крім того, особи, взяті під варту, також іноді могли перебувати в ІТТ протягом декількох днів, хоча це траплялося рідше, ніж раніше.

У цьому контексті ЄКПТ хотів би підкреслити, що умови тримання в ІТТ були далекими від оптимальних для такого перебування, головним чином через обмеженість доступних видів діяльності (окрім щоденних прогулянок на свіжому повітрі та доступу до літератури і, іноді, радіо та/або телебачення). Що стосується осіб, заарештованих за вчинення адміністративних правопорушень, **Комітет пропонує українській владі серйозно розглянути питання про створення установ, спеціально призначених для цієї категорії осіб, позбавлених волі, особливо для осіб, які перебувають під вартою понад 72 години.**³⁹ ЄКПТ також пропонує українській владі розширити спектр і частоту заходів, доступних для осіб, затриманих за адміністративні правопорушення, доки вони продовжують утримуватися в ІТТ. **Що стосується осіб, які перебувають під вартою і повертаються до ІТТ, див. рекомендацію, викладену в пункті 14 вище.**

У більш загальному плані Комітет знову звертає увагу української влади на тенденцію (яку ЄКПТ спостерігав останніми роками в декількох країнах, де така санкція існує в національному законодавстві) або скорочення максимального терміну затримання осіб за вчинення адміністративних правопорушень в установах поліції, або повного скасування цього виду стягнення. **Комітет пропонує українській владі розглянути можливість внесення подібних законодавчих змін.**

35. Делегація також відвідала три районні відділення поліції: у Львові (№ 1), Києві (Подільський район) та Умані (Жашківський район). Умови тримання у Львові були задовільними, в той час як ІТТ в Умані був виведений з експлуатації на час ремонту (а затримані особи тим часом переводилися до інших установ поліції). Що стосується ІТТ у Подільському районі м. Києва (на вул. Хорива), то не лише камери, але й уся будівля (включаючи службові приміщення) перебувала у вкрай занедбаному стані, зокрема, через численні пошкодження підлоги, стін та стелі від води. **ЄКПТ рекомендує закрити це відділення поліції та провести його капітальну реконструкцію або (якщо вона виявиться занадто дорогою) замінити на інший відповідний об'єкт.**

В. Пенітенціарні установи

1. Попередні зауваження

36. ЄКПТ вітає постійні зусилля, які українська влада докладає протягом останніх 25 років для зменшення кількості засуджених у країні.⁴⁰ На момент візиту 2023 р. кількість засуджених в Україні⁴¹ ще більше зменшилася і становила близько 44 000 осіб (показник засуджених становить близько 112 осіб на 100 000 населення⁴²), порівняно з приблизно 51 000 засуджених під час попереднього візиту Комітету у 2020 році. Влада посилялася на різні заходи, вжиті у зв'язку з цим, зокрема на більш широке застосування альтернативних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (наприклад, громадські роботи, штраф тощо), та звільнення з випробувальним терміном.⁴³

Водночас, ЄКПТ відзначає, що частка осіб, які перебувають під вартою, залишається високою і становить близько 36% від загальної кількості засуджених. Комітет усвідомлює, що така ситуація принаймні частково пов'язана з гострою нестачею суддів в Україні в контексті триваючої судової реформи, що призвело до значного накопичення нерозглянутих кримінальних справ і тривалого

³⁹ За умови, що санкція адміністративного арешту і надалі застосовуватиметься на практиці.

⁴⁰ Слід нагадати, що у 2000 році кількість ув'язнених в Україні перевищувала 220 000 осіб.

⁴¹ Без урахування ув'язнених на територіях, які наразі перебувають під окупацією Російської Федерації.

⁴² Згідно зі статистикою SPACE I за 2022 рік (Щорічна кримінально-виконавча статистика Ради Європи про кількість ув'язнених), середній показник для регіону Ради Європи в січні 2022 року становив 104 ув'язнених на 100 000 жителів.

⁴³ Згідно з інформацією, наданою органами влади, із загальної кількості осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення у період між 2020 та 2022 роками, близько 35% скористалися альтернативами позбавлення волі, а близько 40% були звільнені з випробувальним терміном.

судового розгляду. Як буде більш детально описано далі у цьому звіті (див. пункти 49, 50, 51 і 53), під час візиту багато осіб, взятих під варту, продовжували триматися в переповнених камерах протягом тривалих періодів часу.

ЄКПТ рекомендує українській владі продовжувати докладати зусиль для скорочення кількості засуджених і таким чином боротися з переповненістю пенітенціарних установ. Зокрема, слід вжити заходів для забезпечення більш обмежувального підходу до застосування тримання під вартою шляхом встановлення суворих обмежень на його використання та заохочення більш широкого застосування альтернативних заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, з належним урахуванням відповідних рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи.⁴⁴ У цьому контексті важливо вжити відповідних заходів щодо слідчих і судових органів, у тому числі шляхом навчання, щоб забезпечити їхнє повне розуміння і підтримку політики, що проводиться, і таким чином уникнути невиправданої практики взяття осіб під варту.

37. ЄКПТ з інтересом відзначив, що у грудні 2022 року Уряд України схвалив нову "Стратегію пенітенціарної реформи на період до 2026 року". Визнаючи важливість відповідних міжнародних норм і стандартів у цій сфері, включаючи стандарти ЄКПТ, Стратегія передбачає низку заходів, у тому числі законодавчого характеру, спрямованих на підвищення ефективності системи виконання покарань, і визначає низку пріоритетних завдань, таких як

- забезпечення належних умов тримання в пенітенціарних установах (у тому числі шляхом поступового переходу від гуртожитків великої місткості до житлових приміщень меншої площі);⁴⁵
- забезпечення безпеки осіб, які утримуються в пенітенціарних установах, та запобігання всім формам неналежного поведіння, а також гарантування належного порядку та безпеки в таких установах;
- покращення надання медичної допомоги ув'язненим;
- збільшення застосування покарань і заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, та подальший розвиток системи пробації;
- вдосконалення методів та інструментів реабілітації та ресоціалізації засуджених;
- підвищення статусу пенітенціарного персоналу, в тому числі шляхом надання відповідної підготовки та покращення його соціального забезпечення.

Комітет хотів би регулярно отримувати інформацію про прогрес, досягнутий у реалізації Стратегії пенітенціарної реформи.

38. ЄКПТ неодноразово наголошував на тому, що мінімальний правовий стандарт у 2,5 м² житлової площі на одну особу, взяту під варту, передбачений українським законодавством,⁴⁶ є занадто низьким і має бути збільшений. У зв'язку з цим варто зазначити, що Планом заходів з реалізації вищезгаданої Стратегії передбачено, що умови тримання осіб, взятих під варту, будуть приведені у відповідність до міжнародних стандартів із забезпеченням не менше 4 м² житлової площі на одного ув'язненого. **Комітет хотів би отримати оновлену інформацію з цього приводу.**

У більш загальному плані, ЄКПТ повинен ще раз закликати українську владу вжити заходів, відповідно до давньої рекомендації Комітету, для перегляду існуючих правових норм щодо житлової площі для осіб, взятих під варту, щоб гарантувати щонайменше 4 м² на особу в камерах для кількох осіб (не враховуючи площу, зайняту туалетами в камерах).⁴⁷

39. Під час візиту 2023 р. делегація вперше відвідала Старобабанівську виправну колонію № 92 та Вінницьку установу виконання покарань № 1.⁴⁸ Крім того, вона відвідала Київський слідчий ізолятор (СІЗО), Одеський СІЗО, Львівську установу виконання покарань № 19 та Житомирську установу виконання покарань № 8.

Київський СІЗО вже неодноразово відвідували представники ЄКПТ, востаннє - у 2017 р.⁴⁹ Під час візиту 2023 р. установа працювала з перевищенням своєї офіційної місткості, яка становить

⁴⁴ Зокрема, Рекомендації R(99)22 щодо переповненості в'язниць та зростання кількості ув'язнених, Rec(2006)13 щодо застосування попереднього ув'язнення, умов, в яких воно відбувається, та забезпечення гарантій проти зловживань, Rec(2014)4 щодо електронного моніторингу та Rec(2017)3 щодо Європейських правил про санкції та заходи співтовариства. Також робиться посилання на основний розділ 26-ї Загальної доповіді ЄКПТ: "[Попереднє ув'язнення](#)".

⁴⁵ Різні недоліки гуртожитків великої місткості описані в [11-му Загальному звіті](#) ЄКПТ (параграф 29).

⁴⁶ Див. статтю 11 Закону України "Про попереднє ув'язнення". Засудженим ув'язненим надається щонайменше 4 м² житлової площі на особу (див. ч. 1 ст. 115 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)).

⁴⁷ Що стосується одномісних камер, то будь-які камери цього типу повинні мати розмір щонайменше 6 м², а бажано, щоб вони були більшими. СРТ/Інф (2015) 44: "[Житлова площа на одного ув'язненого в пенітенціарних установах: Стандарти КЗК](#)".

⁴⁸ Представники КЗК лише коротко відвідали цю в'язницю у 2013 році, щоб опитати новоприбулих осіб, взятих під варту.

⁴⁹ Загальний опис в'язниці див. у [СРТ/Інф \(2011\) 29](#), пункт 100.

2 530 місць, із загальною кількістю 2 673 осіб. З них 2 343 перебували під слідством (у тому числі 190 жінок), 33 були засуджені до довічного ув'язнення, і їхні апеляції перебували на розгляді, 27 відбували короткі терміни (до шести місяців) за незначні правопорушення, 34 - засуджені, які були призначені для роботи в загальних службах установи,⁵⁰ 53 (у тому числі 14 жінок і двоє неповнолітніх) - засуджені, які очікували на етапування, а решта були засудженими, які перебували в дорозі. Під час візиту в установі також перебувало кілька російських військовополонених (переважно транзитом між сходом і заходом країни).⁵¹

Одеський СІЗО неодноразово відвідували представники ЄКПТ у минулому, востаннє - у 2016 р.⁵² Офіційна місткість установи становила 1 216 місць, і в перший день візиту в ній утримувалося 1 098 осіб. З них 860 перебували під слідством (у тому числі 82 дорослі жінки і п'ять неповнолітніх), а решта були засуджені.⁵³ В установі також утримувалися 13 довічно засуджених, які очікували на результати розгляду їхніх апеляцій.

Львівська установа виконання покарань № 19 була відвідана представниками ЄКПТ у 2017 р.⁵⁴ На момент візиту в установі, яка все ще функціонує переважно як слідчий ізолятор, утримувалося 829 осіб при офіційній місткості 1 072 місця. Серед них були 55 дорослих жінок і двоє неповнолітніх (усі перебували під слідством), а також 34 засуджених, які відбували довічне ув'язнення.

Вінницька установа виконання покарань № 1, відкрита у 1825 р, розташована у житловому районі міста. Вона функціонує як слідчий ізолятор та колонія максимального рівня безпеки для чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі. При офіційній місткості 1 236 місць, під час візиту в установі перебувало 938 осіб. З них 583 перебували під слідством (у тому числі 35 дорослих жінок і двоє неповнолітніх), 328 відбували довічне ув'язнення і 27 засуджених для різного роду виконання робіт. В'язниця складається з п'яти блоків, у двох з яких (блоки 3 і 4) утримуються довічно ув'язнені.

Житомирська установа виконання покарань № 8 була відвідана представниками ЄКПТ у 2002 році.⁵⁵ Структура установи не зазнала змін і, як і раніше, складалася з двох блоків - чоловічого (велика хрестоподібна будівля з окремою прибудовою для довічно засуджених) та жіночого (для жінок та неповнолітніх), загальною місткістю 856 місць. На момент візиту у в'язниці утримувалося 767 осіб, з яких 388 перебували під слідством (у тому числі 15 дорослих жінок і двоє неповнолітніх), 173 відбували довічне ув'язнення, 136 - довгостроково засуджених, розміщених у приміщеннях камерного типу⁵⁶ (див. у зв'язку з цим пункт 108), а решта або відбували короткі терміни покарання за незначні правопорушення, або були засуджені для виконання різного роду робіт.

Старобабанівська виправна колонія № 92, введена в експлуатацію в 1962 р., розташована в с. Старі Бабани Уманського району і функціонує як виправна колонія середнього рівня безпеки⁵⁷ для засуджених чоловіків. При офіційній місткості в 1 008 місць, під час візиту в ній утримувалося 639 засуджених (переважно неодноразово засуджені). Розміщення засуджених в основному складалося з гуртожитків великої місткості, розташованих у семи двоповерхових будівлях.

2. Неналежне поводження

40. Делегація не отримала жодної заяви про нещодавнє неналежне поводження з боку персоналу в жодній з відвіданих пенітенціарних. Переважна більшість опитаних засуджених заявили, що персонал ставився до них коректно.

41. Крім того, фізичне насильство між засудженими не виглядало серйозною проблемою в більшості відвіданих установ. Тим не менш, у Житомирській установі виконання покарань № 8 у

⁵⁰ Див. статтю 89 КВК.

⁵¹ Делегація не відвідала відділення для військовополонених (див. пункт 3 статті 17 Конвенції, який говорить наступне: "Комітет не відвідує місця, які представники або делегати [...] Міжнародного Комітету Червоного Хреста фактично відвідують на регулярній основі в силу Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та Додаткових протоколів від 8 червня 1977 року до них").

⁵² Загальний опис установи див. у [СРТ/Інф\(2004\) 34](#), пункт 108.

⁵³ З початком повномасштабної військової агресії з боку Російської Федерації у в'язниці все частіше утримуються засуджені, переміщені зі сходу України.

⁵⁴ [СРТ/Інф\(2018\) 41](#), пункт 54.

⁵⁵ [СРТ/Інф\(2004\) 34](#), пункт 107.

⁵⁶ Ув'язнені, засуджені за особливо тяжкі злочини та певні категорії рецидивістів (ч. 1 ст. 140 КВК) або злісні порушники правил внутрішнього розпорядку (ч. 3 ст. 101 КВК).

⁵⁷ Відповідно до розділу 18 КВК, виправні колонії (для повнолітніх засуджених) поділяються на: колонії мінімального рівня безпеки з полегшеним режимом тримання та із загальним режимом тримання; колонії середнього рівня безпеки; колонії максимального рівня безпеки.

медичній документації, з якою ознайомила делегація, були виявлені нещодавні травми, що свідчать про насильство між засудженими (наприклад, гематоми навколо очей і перелом щелепи).

42. Візит показав, що давнє явище неформальної ієрархії засуджених все ще поширене в українській пенітенціарній системі; це було визнано як на національному, так і на місцевому рівнях. У цьому контексті становище осіб, які вважаються "приниженими", тобто тих, хто опинився внизу цієї ієрархії, залишається предметом серйозного занепокоєння ЄКПТ.

Хоча з інформації, зібраної під час візиту, з'ясувалося, що, за деякими винятками, вищезгадана категорія засуджених загалом не піддавалася фізичному насильству з боку інших засуджених у відвіданих установах, вони продовжували зазнавати відторгнення з боку основної маси засуджених практично у всіх сферах тюремного життя. "Кодекс поведінки" неформальної ієрархії вимагав від цих засуджених уникати будь-якого фізичного контакту з іншими ув'язненими та дотримуватися низки інших обмежень (наприклад, не користуватися місцями загального користування, не їсти за одним столом з іншими ув'язненими і т.д.).⁵⁸

Більше того, їх часто змушували виконувати "брудну" роботу (наприклад, прибирати житлові приміщення та туалети, збирати сміття), за яку їм не платили.⁵⁹ Наприклад, у Старобабанівській виправній колонії № 92 делегація мала змогу стати свідком наочної демонстрації неформальної кастової системи у повсякденному житті в'язниці: поки "звичайні" засуджені стояли в черзі за їжею в їдальні установи, їжа для засуджених "низької касты" зберігалася в контейнерах, розміщених на столах, чітко "зарезервованих" для них у дальньому кінці зали, щоб вони не змішувалися з іншими. Очевидно, що керівництво і персонал установи знали про такий жалюгідний стан речей і мирилися з ним.

43. Делегація відзначила, що в деяких з відвіданих пенітенціарних установ, таких як Одеський СІЗО та Житомирська установа виконання покарань № 8, загальна політика полягає в тому, щоб відокремити цю категорію засуджених від загальної маси засуджених з міркувань захисту, згрупувавши їх разом у спеціальних камерах. У деяких інших установах, однак, такої політики не було, в результаті чого ув'язнені "низької касты" часто наражалися на ризик насильства, залякування та експлуатації з боку своїх співкамерників.

Зокрема, у Вінницькій установі виконання покарань № 1 делегація отримала кілька повідомлень про побиття (кулаки, стусани та удари палицею), а також кілька свідчень про залякування та словесні образи сексуального характеру від засуджених, звинувачених у сексуальних злочинах. Деякі з цих засуджених відчували, що вони постійно перебувають під загрозою насильства з боку інших засуджених. Також виявилось, що в камерах таких засуджених змушували спати на ліжках, розташованих у напрямку до туалету.

44. Як підкреслювалося в попередніх доповідях ЄКПТ, персонал та адміністрація пенітенціарних установ в цілому зобов'язані захищати фізичну та психологічну недоторканність усіх засуджених, у тому числі від нападів з боку інших засуджених. Цей позитивний обов'язок передбачає, що пенітенціарний персонал повинен вживати рішучих заходів для запобігання епізодам залякування та насильства між ув'язненими і негайно втручатися, якщо такі акти відбуваються.⁶⁰

Природно, що ефективна стратегія боротьби з цим явищем має бути спрямована на забезпечення того, щоб пенітенціарний персонал мав можливість здійснювати свої повноваження належним чином. Отже, рівень укомплектованості персоналом має бути достатнім для того, щоб працівники установи могли здійснювати належний нагляд за діяльністю засуджених та ефективно підтримувати один одного у виконанні своїх завдань (див. у зв'язку з цим параграф 93). Крім того, вирішальним фактором у цьому контексті є наявність позитивних відносин між персоналом та засудженими, що ґрунтуються на поняттях динамічної безпеки та догляду; це значною мірою залежатиме від наявності у персоналу відповідних навичок міжособистісного спілкування. Крім того, як початкові, так і поточні навчальні програми для персоналу всіх рівнів повинні включати питання протидії насильству серед засуджених.

⁵⁸ Як сказав один з ув'язнених, з яким спілкувалася делегація: "У нас немає прав, лише обов'язки".

⁵⁹ Натомість вони отримували різні товари, такі як продукти харчування, чай або сигарети.

⁶⁰ Варто зазначити, що нещодавно Європейський суд з прав людини розглянув ситуацію осіб, які належали до найнижчої касты ув'язнених у неформальній ієрархії та зазнавали сегрегації, принизливих практик та зловживань у повсякденному житті під час перебування під вартою. Суд дійшов висновку, що державні органи не захистили заявників від поведінки, забороненої статтею 3 Європейської конвенції з прав людини (див. рішення у справах "С.П. та інші проти Росії" (S.P. and Others v. Russia), заява № 36463/11 та інші, від 2 травня 2023 року; "Д проти Ламбії" (D v. Latvia), заява № 76680/17, від 11 січня 2024 року).

Вирішення проблеми залякування та насильства серед засуджених також вимагатиме посилення постійного моніторингу поведінки засуджених (у тому числі виявлення потенційних порушників та жертв), належного звітування про підозрювані та підтверджені випадки залякування/насильства серед засуджених, ретельного розслідування всіх інцидентів та, за необхідності, вжиття відповідних санкцій або інших заходів.

45. ЄКПТ закликає українську владу розробити та впровадити комплексну стратегію боротьби з насильством та залякуванням серед засуджених та подолання явища неформальної ієрархії серед засуджених з усіма його негативними наслідками у світлі вищезазначених зауважень. У цьому контексті пенітенціарна адміністрація повинна також раціоналізувати оцінку ризиків і потреб, класифікацію та розподіл окремих засуджених з метою забезпечення того, щоб засуджені не піддавалися впливу інших засуджених, які можуть завдати їм шкоди.

Комітет також рекомендує керівництву та персоналу Житомирської установи виконання покарань № 8 проявляти постійну пильність і використовувати всі наявні в їхньому розпорядженні засоби для запобігання насильству між засудженими.

46. ЄКПТ зазначає, що одним із завдань, визначених у Стратегії пенітенціарної реформи, є протидія негативному впливу кримінальної субкультури та неформальної пенітенціарної ієрархії. Зокрема, План заходів з реалізації Стратегії передбачає певні заходи в цьому контексті, включаючи розміщення в окремих приміщеннях осіб, засуджених за злочини, пов'язані з участю в злочинній організації та поширенням злочинного впливу.⁶¹ Комітет хотів би отримати детальну інформацію з цього приводу.

47. У своїх попередніх звітах про візити ЄКПТ закликав українську владу покласти край практиці використання засуджених в якості "чергових", яким доручають наглядати за іншими засудженими.⁶² Тому Комітет із занепокоєнням констатував під час візиту 2023 р., що ця практика продовжує існувати.

Делегація відзначила, що у Старобабанівській виправній колонії в кожному загоні (див. параграф 56) є від двох до чотирьох чергових засуджених, які обираються адміністрацією колонії та отримують завдання, пов'язані з підтриманням порядку та контролю, у тому числі з повідомленням персоналу про будь-які інциденти та порушення режиму.

ЄКПТ хоче повторити свою позицію, що будь-яка часткова відмова від відповідальності за порядок і безпеку у в'язниці, яка належним чином належить до компетенції персоналу, є неприйнятною. Така практика наражає слабших засуджених на ризик неналежного поводження та експлуатації з боку інших засуджених. **Комітет вкотре закликає українську владу остаточно покласти край вищезгаданій практиці. Жоден засуджений не повинен мати можливості здійснювати владу над іншими засудженими.⁶³**

3. Умови тримання засуджених

а. Матеріально-побутові умови

48. Більшість пенітенціарних установ, які відвідала делегація під час візиту 2023 р., розташовані в старих будівлях, які не зазнавали капітального ремонту роками, якщо не десятиліттями. Як наслідок, основна частина приміщень для розміщення ув'язнених у цих установах перебувала у незадовільному стані. Не маючи майже ніяких бюджетних асигнувань, навіть на незначні ремонтні роботи, керівництво установ шукало фінансову підтримку з альтернативних джерел - таких як: кошти від благодійні організації, кошти; отримані від платних камер⁶⁴ (див. параграф 59) або власні ресурси ув'язнених - для фінансування спорадичних ремонтних робіт.⁶⁵

⁶¹ Кримінальний кодекс, статті 255 ("Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній") та 255¹ ("Встановлення або поширення злочинного впливу").

⁶² Така практика формально передбачена Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (див. розділ XVIII, пункт 2).

⁶³ Див. також Правило 62 Європейських пенітенціарних правил, в якому зазначено, що "жоден ув'язнений у пенітенціарній установі не повинен найматися на роботу або наділятися будь-якими дисциплінарними повноваженнями".

⁶⁴ Відповідно до статті 11¹ Закону України "Про попереднє ув'язнення", в СІЗО можуть створюватися камери з поліпшеними умовами тримання. Поміщення осіб, узятих під варту, до таких камер здійснюється на платній основі (оплата здійснюється самим ув'язненим або іншими особами).

⁶⁵ Крім того, під час візиту делегація була поінформована українською владою про те, що їхній давній проект будівництва двох слідчих ізоляторів у Києві та Львові довелося призупинити через початок війни.

49. Особливо небезпечною була ситуація в **Одеському СІЗО**. Як і в 2016 р., матеріально-побутові умови тримання під вартою в цьому СІЗО, за деякими винятками, були жахливими. Більшість камер перебували у вкрай занедбаному стані: стіни та стелі були вогкими та обсипалися, підлога пошкоджена, сантехніка іржава, постільна білизна часто була старою та кишіла клопами, а вентиляція - неналежною (див. також пункт 55).

Такий стан справ був найбільш явним у блоці № 6 (де переважно утримуються новоприбулі)⁶⁶, деякі камери також мали дуже обмежений доступ до природного світла, а деякі були вкрай антисанітарними, буквально кишіли тарганами. Крім того, загальні душові цього блоку були в поганому стані і вкриті пліснявою.

Багато камер по всій установі були переповнені, на одного ув'язненого припадало менше 3 м² житлової площі.

Єдиним винятком з вищеописаної неприйнятної ситуації були дві камери, в яких утримуються неповнолітні, деякі камери для жінок і кілька платних камер (всі розташовані в блоці № 5), в яких матеріальні умови були задовільними або навіть хорошими. Те ж саме можна сказати і про невелику кількість камер, розташованих в інших частинах установи, які нещодавно були відремонтовані.

Підсумовуючи, для більшості осіб умови тримання під вартою в Одеському СІЗО, на думку ЄКПТ, можуть легко вважатися нелюдськими та такими, що принижують гідність.

50. Делегація відзначила, що матеріальні умови утримання в **Київському СІЗО** дещо покращилися порівняно з ситуацією, виявленою Комітетом під час візиту у 2017 р. Перш за все, рівень переповненості виявився менш серйозним, ніж у минулому.⁶⁷ Крім того, було відремонтовано приблизно 50 з 363 житлових камер (у тому числі 25 платних камер), а також частково відремонтовано медичну частину установи.

У камерах Блоку 3-4, які були нещодавно відремонтовані, були найкращі матеріальні умови в усій установі.⁶⁸ У Блоці № 5, а також у камерах для засуджених по виконанню робіт по установі та неповнолітніх умови також були в цілому задовільними, особливо з точки зору стану ремонту та житлової площі.⁶⁹ Крім того, умови в камерах, розташованих у блоці № 6, були визнані в цілому задовільними, хоча й дещо тісними.

На противагу цьому, матеріальні умови в Блоці № 1-2, найбільшому в установі, де на момент візиту перебувало близько 900 осіб, залишилися практично незмінними. Як і в 2017 р., взяті під варту утримувалися в камерах великої місткості (до 20 ліжок), які погано провітрювалися і часто були тісними. Також викликає занепокоєння те, що камери в транзитному блоці, розташованому на першому поверсі блоку №3-4, були напівзруйнованими і задушливими, на додачу до переповненості.

51. На початку повторного візиту до **Львівської установи виконання покарань № 19** делегації повідомили, що за період, що минув після попереднього візиту ЄКПТ до цієї установи у 2017 році, вдалося відремонтувати лише деякі камери для жінок, неповнолітніх та довічно ув'язнених (див. параграф 68) та кілька камер у транзитному відділенні, а також шість платних камер.

Дійсно, візит показав, що матеріальні умови тримання під вартою в цій установі залишилися практично такими ж, як і в 2017 р.: більшість приміщень для розміщення взятих під варту перебувають у занедбаному стані (стіни, що обсипаються, старі меблі та матраци тощо) і сильно страждають від сирості через протікання даху та несправність водопровідних і каналізаційних систем, а також недостатню вентиляцію. Крім того, у багатьох камерах для взятих під варту було тісно (див. також пункт 55).

52. Подібні недоліки спостерігалися і в **Житомирській установі виконання покарань № 8**. Хоча в цілому установа була чистою, більшість приміщень для взятих під варту мали численні ознаки занедбаності, такі як протікаючий дах, зламані водопровідні та каналізаційні труби,⁷⁰ стіни та стелі, вкриті пліснявою (що становить небезпеку для здоров'я, особливо на верхніх поверхах),

⁶⁶ Блок № 6 мав більші камери (до 14 ліжок) і на момент візиту утримував близько 70 ув'язнених, як правило, до двох тижнів (хоча спостерігалися і більш тривалі терміни перебування).

⁶⁷ Слід нагадати, що на момент візиту 2017 року установа була переповнена навіть за національною нормою 2,5 м² на одного ув'язненого, а в деяких камерах було більше ув'язнених, ніж ліжок, що змушувало ув'язнених спати позмінно.

⁶⁸ У цьому блоці також утримувалися російські військовополонені.

⁶⁹ Наприклад, камера для двох осіб у блоці 5 має розмір близько 12 м².

⁷⁰ Під час візиту тривали роботи із заміни пошкоджених труб.

небезпечно оголені електричні дроти та радіатори, що протікають. Крім того, камери для чоловіків, які перебувають під вартою часто погано провітрювалися. У зв'язку з цим делегацію поінформували, що обмежені ресурси, наявні у керівництва в'язниці, дозволили відремонтувати лише близько 10% камер (у т. ч. дві платні камери), а також кухню і деякі з загальних душових приміщень.

Позитивним моментом є те, що матеріально-побутові умови тримання під вартою в камерах, де утримувалися жінки, були в цілому задовільними. Зокрема, ці камери мали велику житлову площу,⁷¹ хороший доступ до природного освітлення та вентиляції і були обладнані односпальними ліжками (на відміну від двоярусних ліжок у чоловічих камерах).

53. У Вінницькій установі виконання покарань № 1, за помітним винятком приміщень для жінок та неповнолітніх (де було видно сліди нещодавнього ремонту), більшість камер, які відвідала делегація в слідчих ізоляторах установи, були переповнені,⁷² іноді до такої міри, що не дотримувалася навіть і без того недостатня національна норма, що становить щонайменше 2,5 м² житлової площі на одну особу. Наприклад, у блоці № 2 камера, в якій утримувалося семеро осіб, мала лише близько 14 м².

Також викликає занепокоєння той факт, що багато камер по всій установі перебували у незадовільному стані ремонту та санітарії і містили старі двоярусні ліжка зі зношеними матрацами. Крім того, деякі камери були заражені клопами та тарганами⁷³ (див. також параграф 55).

Особливо слід відзначити 20-місну камеру для транзитно-пересильних осіб, розташовану в блоці 3, яка була дуже тісною (16 осіб на 40 м²), напівзруйнованою (обсипаються і сирі стіни, сильно зношена підлога, іржаві ліжка і санітарні вузли тощо) і погано провітрюваною.

54. Як вже зазначалося вище, під час візиту в кожній з вищезгаданих установ утримувалася невелика кількість неповнолітніх осіб, взятих під варту. Делегація із задоволенням відзначила, що всі вони утримувалися - окремо від дорослих - у відремонтованих камерах, які були чистими, добре освітленими, вентильованими та належним чином обладнаними (у тому числі з повністю перевіреною санітарною кімнатою).

Позитивним є також те, що в більшості відвіданих установ камери мали достатню, а в деяких випадках навіть велику житлову площу (наприклад, чотири ліжка в камері площею близько 60 м² у Київському СІЗО та два ліжка в камері площею близько 20 м² у Житомирському СІЗО). Єдиний виняток із цієї сприятливої ситуації стосувався Одеського СІЗО, де делегація побачила камеру для двох неповнолітніх, яка мала площу лише близько 6,5 м².

55. В Одеському СІЗО, Львівській установі виконання покарань № 19 та Вінницькій установі виконання покарань № 1 більшість туалети в приміщеннях камер були лише частково відокремлені від решти камер, що є суттєвим недоліком у камерах, де може перебувати більше однієї особи.

56. Як уже зазначалося вище, розміщення засуджених у **Старобабанівській виправній колонії № 92** в основному складалося з гуртожитків великої місткості, розташованих у семи двоповерхових будівлях, що знаходяться у внутрішньому безпечному периметрі колонії, кожна з яких обнесена окремою огорожею. Засуджених розподіляли до одного з 14 загонів (кожен з яких налічував до 50 осіб), і в кожному корпусі розміщувався один або два таких загони. Кожен загін займав окрему житлову частину, що складалася з однієї або декількох спальних кімнат⁷⁴ та деяких допоміжних приміщень (таких як телевізійний зал, кухня та загальні туалети). Оскільки гуртожитки зазвичай залишалися незамкненими, засуджені мали вільний доступ до цих об'єктів.

Хоча загальний стан ремонту колонії можна вважати задовільним, умови утримання в багатьох загонах були незадовільними в деяких інших аспектах. Майже у всіх гуртожитках наявні старі двоярусні ліжка зі зношеними і тонкими матрацами, що є спільним недоліком для всіх загонів. Також викликає занепокоєння те, що в деяких гуртожитках великої місткості було тісно, ліжка стикалися один з одним. Крім того, деякі гуртожитки (наприклад, у загоні № 3) та загальні туалети (зокрема, у загоні № 2) перебували в антисанітарному стані та мали неприємний запах.

Позитивним моментом є те, що практично всі гуртожитки мають хороший доступ до природного освітлення. Делегація також відзначила масштабні ремонтні роботи в загоні № 1, які наближаються до завершення і які значно покращили умови проживання.⁷⁵

⁷¹ Наприклад, у камері площею близько 50 м² було п'ять ліжок. Інша камера площею приблизно 80 м² була обладнана 12 ліжками.

⁷² Наприклад, 22 ув'язнених у камері площею близько 55 м² (без урахування зони туалету).

⁷³ У деяких ув'язнених, з якими зустрілася делегація, на тілі були укуси комах.

⁷⁴ Деякі загони склалися з менших спалень на 7-18 ліжок.

⁷⁵ На відміну від стандартного розміщення ув'язнених, гуртожиток загону був обладнаний лише одномісними ліжками.

57. Як і під час попередніх візитів, у всіх відвіданих пенітенціарних установах душові загального користування, як правило, були доступні для дорослих ув'язнених чоловічої статі лише раз на тиждень (хоча для працюючих ув'язнених - частіше).⁷⁶

58. ЄКПТ хоче ще раз підкреслити, що він повністю усвідомлює зростаючі виклики, які постають перед владою у зв'язку з війною, що триває в Україні. Тим не менш, навіть під час збройного конфлікту, основні права затриманих осіб повинні бути гарантовані; це, безумовно, включає право ув'язнених на утримання в гідних умовах.

У світлі зауважень, викладених у пунктах 49-57 вище, ЄКПТ закликає українську владу **вжити необхідних заходів для поліпшення матеріальних умов тримання під вартою у відвіданих пенітенціарних установ, з тим, щоб забезпечити щоб:**

- зменшити наповнюваність камер таким чином, щоб на одну взятую під варту особу припадало щонайменше 4 м² житлової площі (не враховуючи площі, яку займають внутрішньо камерні туалети). У зв'язку з цим також робиться посилання на рекомендацію, викладену в пункті 38;
- всі місця розміщення засуджених і взятих під варту осіб, включаючи санітарні приміщення, утримувалися в належному ремонтному та гігієнічному стані, а також регулярно і часто проводяться дезінсекції;
- камери мали достатній доступ до природного освітлення та вентиляції, а внутрішні санітарні приміщення повністю були перегордженими (тобто від підлоги до стелі);
- всі засуджені і взяті під варту особи були забезпечені відповідною постільною білизною та мали доступ до душу щонайменше двічі на тиждень.⁷⁷

59. Як зазначалося вище, більшість відвіданих пенітенціарних установ мали певну кількість платних камер для осіб, взятих під варту, які пропонували значно кращі матеріальні умови, зокрема, з точки зору стану ремонту, житлової площі та обладнання камер.

ЄКПТ усвідомлює, що за нинішніх виняткових обставин, спричинених війною, схема платних камер є одним з небагатьох джерел доходу установ, який спрямовується на задоволення їхніх першочергових потреб, у тому числі на ремонт незадовільних умов утримання взятих під варту осіб (див. параграф 48). Однак, не можна не помітити, що такий порядок викликає питання у зв'язку з зобов'язанням держави забезпечити рівне ставлення до всіх осіб, які утримуються в установах, та однаково адекватні матеріальні умови тримання під вартою. ЄКПТ хотів би **отримати зауваження української влади з цього приводу.**

b. Режим

60. ЄКПТ із занепокоєнням констатує, що ситуація з позакамерними заходами, які пропонуються особам взятих під варту, не покращилася з часу його періодичного візиту у 2017 р.

Як і під час попередніх візитів, за винятком невеликої кількості працюючих,⁷⁸ *дорослі особи, що взяті під варту* (у тому числі жінки), які перебували в відвіданих установах, були фактично обмежені у своїх камерах до 23 годин на добу і майже не мали можливості займатися поза камерою, окрім щоденних прогулянок на свіжому повітрі та - в деяких установах - епізодичного доступу до спортивного залу. Крім того, доступ до прогулянок на свіжому повітрі надавався лише протягом однієї години на день (зазвичай трохи довше для жінок), на невеликих подвір'ях з гнітючим дизайном (високі стіни, з яких відкривається лише вид на небо).⁷⁹ У середині камер основними засобами дозвілля були перегляд телевізора, читання книг та настільні ігри.⁸⁰ Ще більше занепокоєння викликає той факт, що багато осіб утримувалися в таких умовах місяцями або навіть роками.

61. ЄКПТ визнає, що забезпечення організованих заходів у слідчих ізоляторах, де існує висока ймовірність плинності взятих під варту, створює особливі проблеми. Однак, неприпустимо залишати взятих під варту осіб напризволяще на довгі місяці. Метою має бути забезпечення того, щоб усі особи під вартою мали можливість проводити розумну частину дня за межами своїх камер,

⁷⁶ Жінки та неповнолітні зазвичай мали доступ до душу щонайменше двічі на тиждень.

⁷⁷ Див. також Правило 19.4 Європейських пенітенціарних правил.

⁷⁸ Ув'язненим під варту дозволялося виконувати неоплачувану роботу (наприклад, з обслуговування та прибирання у в'язниці) до двох годин на день, за їхнім бажанням.

⁷⁹ У всіх відвіданих в'язницях більшість відкритих дворів були обладнані турніками, а у в'язницях Києва, Львова, Вінниці та Житомира - ще й столами для настільного тенісу.

⁸⁰ Їхнє неробство лише зрідка переривалося візитами адвокатів або слідчих, участю в судових засіданнях або нечастими відвідинами родичів.

займаючись цілеспрямованою діяльністю різноманітного характеру (робота, бажано професійно спрямована; освіта; спорт; відпочинок/групові заходи).

Комітет закликає українську владу вжити рішучих заходів для розробки програм заходів для взятих під варту осіб з урахуванням вищезазначених зауважень.⁸¹ У відвіданих установах (і, за необхідності, в інших пенітенціарних установах України) слід також вжити заходів для того, щоб двори для прогулянок на свіжому повітрі були достатньо великими, щоб дозволити особам, взятим під варту, займатися фізичними вправами, і, наскільки це можливо, забезпечували горизонтальний огляд зовні.

62. З більш позитивних моментів делегація відзначила, що керівництво відвіданих установ докладає зусиль для залучення *неповнолітніх осіб, взятих під варту*, до організованої позакамерної діяльності. Зокрема, такі особи відвідували заняття з початкової освіти кілька разів на тиждень (у тому числі у формі дистанційного навчання). Крім того, вони мали доступ до прогулянок на свіжому повітрі (протягом двох годин на день) і тренажерного залу, а також могли грати в комп'ютерні ігри в загальній кімнаті. Делегація також зазначила, що психологи проводять індивідуальні заняття з неповнолітніми один-два рази на тиждень. Разом з тим, **слід докласти зусиль, щоб забезпечити неповнолітнім певні види діяльності за межами камер (наприклад, заняття спортом і відпочинок) також і у вихідні дні (чого не було в більшості відвіданих установ).**⁸²

63. ЄКПТ із занепокоєнням відзначає, що у Вінницькій установі виконання покарань № 1 17-річна дівчина перебувала в умовах, подібних до одиночного тримання, протягом щонайменше чотирьох місяців. Виявилось, що їй майже не пропонували жодних значущих людських контактів, окрім щотижневих зустрічей з психологом та онлайн-занять.⁸³

Схожа ситуація спостерігалася в Житомирській установі виконання покарань № 8, де лише двоє неповнолітніх взятих під варту осіб (обидва чоловіки) утримувалися окремо через різний правовий статус.

64. Як свідчать наукові дослідження, поміщення дорослої людини в умови, подібні до одиночного тримання, може мати негативний вплив на її психічне здоров'я навіть через кілька днів. Поміщення дітей в такі умови може бути ще більш згубним, і саме тому міжнародні стандарти забороняють таке поміщення. ЄКПТ **рекомендує українській владі вжити заходів у рамках всієї пенітенціарної системи для забезпечення того, щоб жоден неповнолітній, взятий під варту, не перебував в умовах, подібних до одиночного тримання; у разі необхідності, вони повинні мати можливість спілкуватися - під наглядом персоналу - з молодими дорослими тієї ж статі.**

65. Що стосується засуджених, які утримуються у Старобабанівській виправній колонії, то переважна більшість з них протягом дня мали доступ до дворів, прилеглих до житлових корпусів, які були обладнані столами, лавками та турніками.

Крім того, згідно з інформацією, наданою керівництвом установи, близько ста засуджених (близько 15% від загальної маси засуджених) були залучені до оплачуваної роботи на виробничій базі установи (переважно каменярі) або до виконання різних господарських робіт (кухня, роздача їжі, догляд за приміщеннями тощо).

Крім того, близько 130 засуджених (близько 20% від усієї маси), за повідомленнями, були залучені до навчання (вечірня школа) або професійно-технічної підготовки.⁸⁴

Тим не менш, за визнанням керівництва, можливості працевлаштування, які може запропонувати колонія, не відповідають чисельності засуджених, і значна їх частина не залучена до жодної цілеспрямованої діяльності. ЄКПТ **рекомендує українській владі активізувати свої зусилля з метою надання більшої кількості можливостей для працевлаштування (бажано професійного) засуджених у Старобабанівській виправній колонії № 92 (і, за необхідності, в інших пенітенціарних установах України).**

4. Ситуація стосовно засуджених до довічного позбавлення волі

66. Як уже зазначалося вище (див. параграф 39), у трьох з відвіданих пенітенціарних

⁸¹ Див. також основний розділ 26-ї Загальної доповіді ЄКПТ: "[Попереднє ув'язнення](#)".

⁸² Див. також основний розділ 24-ї Загальної доповіді ЄКПТ: "[Неповнолітні, позбавлені волі за кримінальним законодавством](#)".

⁸³ Після візиту українська влада повідомила ЄКПТ, що відповідну неповнолітню було переведено до виправної колонії для відбування покарання.

⁸⁴ На момент візиту в закладі працювали професійно-технічні курси з мулярства, токарної справи та шиття.

установах утримувалися засуджені до довічного позбавлення волі: у Львівській установі виконання покарань № 19 їх було 34, у Вінницькій установі виконання покарань № 1 - 328, а у Житомирській установі виконання покарань № 8 - 173. Крім того, у Київському та Одеському СІЗО утримувалися відповідно 33 та 13 засуджених до довічного позбавлення волі, вироки щодо яких перебували на стадії апеляційного розгляду.

67. У жодній з відвіданих установ засуджені до довічного позбавлення волі не були одягнені в наручники під час конвоювання персоналом всередині установи. Однак викликає серйозне занепокоєння той факт, що в Київському СІЗО та Житомирській установі виконання покарань № 8 співробітники установи використовували службових собак під час конвоювання таких осіб за межами камер (наприклад, для прогулянок на свіжому повітрі або відвідування медичної частини).

У своєму повідомленні від 01.02.2024 українська влада поінформувала ЄКПТ про припинення практики використання службових собак під час конвоювання засуджених до довічного позбавлення волі в Житомирській установі виконання покарань № 8. Також було зазначено, що незабаром буде видано циркуляр Державної кримінально-виконавчої служби про неприпустимість використання службових собак у в'язницях. **ЄКПТ хотів би отримати підтвердження того, що ця практика була скасована в усій пенітенціарній системі.**

68. Матеріальні умови утримання засуджених до довічного позбавлення волі в різних установах були різними.

У Львівській установі виконання покарань № 19 делегація із задоволенням відзначила, що деякі засуджені до довічного позбавлення волі⁸⁵ були розміщені у більших житлових приміщеннях (що складаються зі спальні з санітарною кімнатою та кухнею) на чотири особи, що забезпечило поліпшення матеріальних умов і розширило можливості для спілкування між засудженими. Більшість засуджених до довічного позбавлення волі продовжували утримуватися у двомісних камерах в умовах, які можна охарактеризувати як загалом прийнятні.

У Київському СІЗО під час візиту в блоці для довічно засуджених, які подали апеляцію (у блоці 3-4), проводився поточний ремонт, а матеріальні умови у вже відремонтованих камерах були в цілому задовільними.⁸⁶

На противагу цьому, у Житомирській установі виконання покарань № 8 засуджені до довічного позбавлення волі утримувалися у двомісних камерах, багато з яких мали неналежні умови з точки зору житлової площі та стану ремонту (за повідомленнями, у відділенні для довічно ув'язнених не було жодного ремонту вже понад 20 років).

У Вінницькій установі виконання покарань № 1 було створено новий житловий блок (у блоці 4), який складається з кімнати з вісьмома односпальними ліжками, добре обладнаної кухні-їдальні та санітарного вузла (з туалетом і душем) і пропонує загалом задовільні матеріальні умови. Тим не менш, як Комітет підкреслював у минулому, він не підтримує такі великі житлові приміщення; було б набагато краще, якби засуджені розміщувалися у спальних кімнатах меншої місткості зі спільними зонами відпочинку. **ЄКПТ сподівається, що це буде враховано у майбутніх проектах будівництва/ремонту.**

Крім того, викликає серйозне занепокоєння той факт, що багато камер для довічно засуджених, розташованих у блоці № 3 Вінницької установи виконання покарань, були напівзруйнованими і - з огляду на те, що вікна були закриті металевими сітками (на додаток до ґрат) - також мали поганий доступ до природного світла. Більше того, камери, розташовані на першому поверсі блоку 3, практично не отримували денного світла і не мали вигляду на вулицю, оскільки вікна виходили на високу стіну. Крім того, національний стандарт 4 м² на одного засудженого не дотримувався у більшості камер для двомісного утримання у блоці 3 (наприклад, дві особи у камері площею близько 7 м²).⁸⁷

Умови тримання під вартою в цілому були кращими в камерах, розташованих у блоці 4, особливо з точки зору житлової площі (наприклад, чотири особи в камері площею близько 17 м²).

В Одеському СІЗО камери в камері для засуджених були напівзруйнованими і занадто маленькими.⁸⁸ Крім того, доступ до природного світла був дуже обмеженим, а зовнішній вигляд

⁸⁵ Ті, хто відбув щонайменше п'ять років покарання і продемонстрував хорошу поведінку (див. параграф 73).

⁸⁶ Варто зазначити, що окремі камери сягають близько 9 м² (включно з повністю відокремленим санітарним блоком).

⁸⁷ Делегацію поінформували, що кількість довічно ув'язнених в установі нещодавно збільшилася після того, як з міркувань безпеки до цієї в'язниці довелося перевести кількох довічно ув'язнених, які утримувалися у в'язницях на сході України.

⁸⁸ Підрозділ складався з декількох камер для двомісного розміщення, площею лише близько 6 м²; у деяких з них під час візиту перебувало по дві особи.

був відсутній через те, що вікна камер були зашклені матовим склом. Слід зазначити, що деякі засуджені вже утримувалися в таких умовах протягом декількох років.

ЄКПТ вважає, що для більшості засуджених до довічного позбавлення волі, які утримуються у блоці № 3 Вінницької установи виконання покарань № 1 та в Одеському СІЗО, матеріальні умови тримання під вартою можна охарактеризувати як нелюдські та такі, що принижують гідність.

69. Що стосується умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі у Вінниці (Блок 3), Одесі та Житомирі, див. **рекомендацію, викладену у пункті 58 вище. Зокрема, слід вжити негайних заходів для поліпшення доступу до природного освітлення в камерах для довічно засуджених у блоці 3 Вінницької установи виконання покарань № 1 та Одеського СІЗО** (у тому числі шляхом заміни матового скла на прозоре віконне скло). У зв'язку з цим Комітет має наголосити, що камери без доступу природного світла (наприклад, розташовані на першому поверсі Блоку 3 у Вінниці) не придатні для розміщення засуджених і мають бути виведені з експлуатації.

70. ЄКПТ з великою стурбованістю відзначає, що, незважаючи на конкретні рекомендації, неодноразово надані Комітетом у своїх попередніх звітах за результатами візитів, режим тримання засуджених до довічного ув'язнення залишився незадовільним. Як і раніше, переважна більшість цих засуджених були замкнені у своїх камерах протягом 23 годин на добу, і їм не пропонували жодних організованих заходів або можливості спілкуватися з засудженими з інших камер. Єдиною регулярно позакамерною діяльністю, доступною для довічно засуджених, були щоденні одногодні прогулянки на свіжому повітрі, які відбувалися на невеликих подвір'ях, окремо для кожної камери.⁸⁹

Варто зазначити, що у Вінницькій та Житомирській установах виконання покарань деякі засуджені до довічного позбавлення волі мали оплачувану роботу (виробництво картону, виготовлення сувенірів та шиття в камерах-майстернях, де вони також могли спілкуватися із засудженими до довічного позбавлення волі з інших камер); однак, як виявилось, пропозиція роботи була хаотичною і залежала від зовнішніх замовлень.

71. Делегація відзначила, що у відвіданих установах засудженим до довічного позбавлення волі дозволено тримати в камерах ряд особистих речей, у тому числі телевізори, DVD-програвачі та планшетні комп'ютери. У зв'язку з цим позитивним моментом є те, що в більшості відвіданих установ засуджені до довічного позбавлення волі мали (обмежений) доступ до Інтернету в своїх камерах.⁹⁰

72. ЄКПТ повинен ще раз закликати українську владу без подальших зволікань вжити заходів для розробки та впровадження режиму позакамерних заходів (у тому числі групових об'єднань) для засуджених до довічного позбавлення волі. У цьому контексті важливо, щоб засудженим до довічного позбавлення волі, як правило, дозволялося спілкуватися із засудженими з інших камер, у тому числі під час прогулянок на свіжому повітрі.

73. Відповідно до статті 151-1 (2) Кримінально-виконавчого кодексу, після відбуття не менше п'яти років позбавлення волі (та за умов належної поведінки і ставлення до праці) засуджені до довічного позбавлення волі можуть бути переведені з приміщень камерного типу для двох осіб до багатомісних приміщень камерного типу у виправній колонії максимального рівня безпеки з дозволом брати участь у групових заходах, а з багатомісних приміщень камерного типу до звичайних жилих приміщень у виправній колонії максимального рівня безпеки - ще через п'ять років позбавлення волі. Іншими словами, після відбуття десяти років покарання довічно засуджені можуть, в принципі, проживати разом з іншими засудженими цієї ж категорії.⁹¹

Тим не менш, загальним правилом залишається роздільне тримання засуджених до довічного позбавлення волі. ЄКПТ має ще раз наголосити, що він не бачить жодних виправдань для тримання довічно засуджених окремо від інших категорій ув'язнених. У зв'язку з цим слід звернути особливу увагу на розділ 7 Рекомендації Rec (2003) 23 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам "Щодо здійснення виконання покарання у вигляді довічного ув'язнення та інших тривалих строків ув'язнення адміністраціями місць позбавлення волі", в якому підкреслюється, що засуджені до довічного позбавлення волі не повинні бути відокремлені від інших лише на підставі їхнього

⁸⁹ Окрім занять у малих групах у загальній кімнаті (обладнаній телевізором та настільними іграми) у Львівській установі виконання покарань № 19.

⁹⁰ Вартість - 76 грн/місяць.

⁹¹ Див. також ч. 2 ст. 150 КВК, яка передбачає, що засуджені до довічного позбавлення волі тримаються окремо від інших засуджених, за винятком тих, які після відбуття десяти років позбавлення волі в приміщеннях камерного типу переводяться до звичайних жилих приміщень колонії максимального рівня безпеки.

вироку (*принцип недопущення сегрегації*). Цей принцип слід розглядати у поєднанні з *принципом охорони та безпеки*, який вимагає ретельної оцінки того, чи становлять засуджені ризик заподіяння шкоди собі, іншим засудженим, особам, які працюють в установі, або зовнішньому суспільству. Він нагадує, що часто помилково припускають, що довічне ув'язнення означає, що засуджений є небезпечним. У пояснювальній доповіді до цієї рекомендації зазначається, що "як правило, досвід багатьох тюремних адміністрацій свідчить про те, що багато таких засуджених не становлять ризику ні для себе, ні для інших" і що "вони демонструють стабільну і надійну поведінку".

Таким чином, розміщення засуджених до довічного позбавлення волі має бути результатом всебічної та постійної оцінки ризиків і потреб на основі індивідуального плану відбування покарання, а не лише результатом їхнього вироку. У цьому контексті важко виправдати вимогу до всіх засуджених до довічного ув'язнення відбувати принаймні перші десять років покарання окремо від решти ув'язнених. **Тому ЄКПТ повторює свою рекомендацію українській владі переглянути свою політику сегрегації щодо засуджених до довічного позбавлення волі у світлі вищезазначених зауважень.**⁹²

Крім того, **Комітет хотів би отримати детальну інформацію про застосування на практиці статті 151-1 (2) Кримінально-виконавчого кодексу щодо розміщення засуджених до довічного позбавлення волі разом з іншими категоріями засуджених.**

74. Комітет із задоволенням відзначає, що завдяки законодавчим змінам, внесеним у жовтні 2022 року, засуджені до довічного позбавлення волі, які відбули щонайменше 15 років покарання, тепер мають можливість звернутися до суду з клопотанням про заміну довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк (на строк від 15 до 20 років).⁹³ За інформацією, наданою українською владою, у 2023 році 42 засудженим було замінено довічне позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк.

5. Послуги з охорони здоров'я

75. У доповіді за результатами періодичного візиту до України у 2017 році ЄКПТ закликав владу активізувати зусилля з передачі відповідальності за охорону здоров'я у пенітенціарних установах від Міністерства юстиції до Міністерства охорони здоров'я. Комітет з жалем констатує, що не було досягнуто жодного прогресу в реалізації цього давнього плану.

ЄКПТ визнає, що медичний персонал в українських пенітенціарних установах адміністративно не залежить від керівництва установ, в яких він працює, і підпорядковується безпосередньо регіональним філіям Державної установи "Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України" при Міністерстві юстиції. Очевидно також, що, в принципі, за необхідності, можна звернутися до зовнішніх медичних служб. Однак Комітет залишається на позиції, що активна участь Міністерства охорони здоров'я є необхідною для забезпечення оптимального медичного обслуговування засуджених і взятих під варту осіб та дотримання загального принципу еквівалентності медичної допомоги у пенітенціарних установах та на волі. ЄКПТ хотів би **отримати оновлену інформацію щодо планів української влади передати медичні послуги в пенітенціарних установах під відповідальність Міністерства охорони здоров'я.**

76. Під час візиту 2023 року делегація відзначила, що з часу візиту Комітету у 2017 році в *Київському СІЗО відбулося* незначне збільшення кількості медичного персоналу. В установі (де на момент візиту утримувалося близько 2 700 осіб) працювало 18 клінічних спеціалістів (у тому числі чотири терапевти, хірург, інфекціоніст, радіолог, два фтизіатри, гінеколог, невропатолог, два стоматологи та психіатр, який працював на півставки).⁹⁴

Як і в 2017 році, медична команда у *Львівській установі виконання покарань № 19* (де утримується близько 800 осіб) складалася з дев'яти клінічних спеціалістів (у тому числі терапевта, інфекціоніста, рентгенолога, нарколога, фтизіатра, психіатра та стоматолога). Крім того, медичний персонал сусідньої пенітенціарній лікарні (див. параграф 90) був легкодоступним.

В *Одеському СІЗО* (де утримується близько 1 100 осіб) та *Вінницькій установі виконання покарань № 1* (близько 940 осіб) на момент візиту працювало відповідно 14 та 7 клінічних

⁹² Див. також основний розділ 25-ї Загальної доповіді ЄКПТ: "[Становище засуджених до довічного позбавлення волі](#)".

⁹³ Див. частину 5 статті 82 Кримінального кодексу.

⁹⁴ На момент візиту 2017 року в Київському СІЗО працювало 14 лікарів.

спеціалістів, у тому числі по два лікарі загальної практики в кожній установі. Посади інфекціоніста в Одесі та фтизіатра у Вінниці на момент візиту були вакантними (див. також пункт 84).

У Житомирській установі виконання покарань № 8 (близько 750 осіб) працюють терапевт, інфекціоніст, рентгенолог, фтизіатр і психіатр.

У Старобабанівській виправній колонії (де утримується близько 640 засуджених) медичний персонал складається зі стоматолога, рентгенолога та психіатра; посади терапевта, фтизіатра та інфекціоніста на момент візиту були вакантними.

77. Що стосується ресурсів медперсоналу, то, як і під час попередніх візитів ЄКПТ, кількість фельдшерів та медсестер була недостатньою для задоволення потреб відповідних категорій ув'язнених у всіх відвіданих установах.⁹⁵ Позитивним моментом є те, що в кожній установі команда фельдшерів забезпечувала цілодобову присутність, у тому числі у вихідні дні.

78. ЄКПТ рекомендує українській владі вжити необхідних заходів для заповнення вакантних посад лікарів в Одеському СІЗО, Вінницькій установі виконання покарань № 1 та Старобабанівській виправній колонії № 92. Крім того, слід збільшити кількість лікарів загальної практики в усіх відвіданих установах.

У всіх відвіданих установах слід також вжити заходів для посилення кадрового потенціалу медперсоналу (фельдшерів та/або медсестер).

79. Стан медичних закладів у більшості відвіданих установ можна вважати в цілому задовільним. Делегація також відзначила, що медичні частини відвіданих установ мають необхідне обладнання, а їхні аптеки забезпечені основними медикаментами, які надаються безкоштовно.

Однак, у Львівській установі виконання покарань № 19 консультаційні кабінети були в поганому стані і занадто малі. Крім того, у Старобабанівській виправній колонії не було апарату УЗД, і, як наслідок, засуджених доводилося переводити до зовнішніх медичних установ навіть для проведення незначних втручань. **ЄКПТ рекомендує вжити заходів для усунення цих недоліків.**

80. В усіх відвіданих установах медичний огляд новоприбулих проводився одразу після прибуття (лікарем або фельдшером) і включав фізичний огляд та систематичний скринінг на туберкульоз. Крім того, для тих, хто потрапляє до пенітенціарної системи, проводився скринінг/тестування на інші інфекційні захворювання (такі як гепатит В/С та ВІЛ).

Крім того, у Вінницькій установі виконання покарань № 1 неповнолітні засуджені жіночої статі при надходженні до установи проходили перевірку на наявність проблем із психічним здоров'ям (тривожність, депресія, самоушкодження), а пізніше їх опитував психолог щодо будь-яких випадків сексуального та гендерно зумовленого насильства, яких вони зазнали до надходження до установи. Наскільки вдалося з'ясувати делегації, в інших відвіданих установах така практика відсутня.⁹⁶ Із зібраної інформації також з'ясувалося, що осіб, яких нещодавно прийняли до відвіданих установ, не пройшли перевірку на потенційну вразливість (наприклад, травматичний досвід у минулому) та ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР), ймовірність якого не можна недооцінювати під час війни.

81. Делегація відзначила, що в усіх відвіданих установах медична документація ведеться належним чином. Зокрема, ведеться спеціальний журнал реєстрації травм, виявлених при надходженні або під час перебування в установі.

Що стосується фіксації тілесних ушкоджень, то медичні картки, оглянуті делегацією в відвіданих установах, містили досить детальний опис тілесних ушкоджень, схематичне зображення на тілі і, зокрема, в Одеському СІЗО та Вінницькій установі виконання покарань № 1, також фотографії тілесних ушкоджень. Однак не завжди фіксувалися показання відповідних осіб щодо походження їхніх тілесних ушкоджень, а про висновки щодо відповідності тілесних ушкоджень будь-яким зафіксованим показанням, як правило, не згадувалося.

Делегація зазначила, що інформація про тілесні ушкодження, як правило, повідомляється компетентному прокурору. Крім того, виявилось, що у випадках, коли відповідна особа прямо заявляла про неналежне поводження з боку працівників правоохоронних органів або коли тілесні ушкодження свідчили про таке поводження, копія рапорту також надсилалася до Державного бюро розслідувань.

⁹⁵ 11 фельдшерів та 5 медсестер у Київському СІЗО; 4 фельдшери та 2 медсестри у Львівській установі виконання покарань № 19; 3 фельдшери та 2 медсестри в Одеському СІЗО; 5 фельдшери у Вінницькій установі виконання покарань № 1; 3 фельдшери та 2 медсестри в Житомирській установі виконання покарань № 8; 5 фельдшерів та медсестра в Старобабанівській виправній колонії.

⁹⁶ В Одеському СІЗО делегації повідомили, що всіх ув'язнених жінок при надходженні оглядає лікар-гінеколог і, за необхідності, проводиться тест на вагітність.

82. У світлі вищевикладеного, ЄКПТ вкотре закликає українську владу вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб у всіх відвіданих установах (і, за необхідності, в інших пенітенціарних установах України):

- в протоколі, складеному після медичного огляду особи, містилася (як при надходженні, так і під час відбування покарання):
 - i. повний звіт про об'єктивні медичні висновки, засновані на ретельному обстеженні,
 - ii. звіт про заяви, зроблені особою, які мають відношення до медичного обстеження (включаючи опис їхнього стану здоров'я та будь-які заяви про неналежне поведіння), та
 - iii. спостереження медичного працівника у світлі пунктів (i) та (ii), вказуючи на відповідність між будь-якими зробленими твердженнями та об'єктивними медичними висновками.
- в історії хвороби також містилися результати проведених додаткових обстежень, детальні висновки спеціалізованих консультацій та опис лікування травм і подальших процедур, які були проведені;
- будь-які травматичні ушкодження, виявлені під час медичного огляду, детально фотографувалися, а фотографії разом зі схемами тіла зберігалися в індивідуальній медичній картці особи;
- результати кожного обстеження, включаючи вищезазначені заяви та висновки медичного працівника, надавалися засудженим, взятим від варту особам та їхнім адвокатам;
- спеціальну підготовку проходили медичні працівники, які працюють у пенітенціарних установах. Також для розвитку необхідної компетентності в документуванні та інтерпретації тілесних ушкоджень, а також забезпечення повного знання обов'язків і процедур звітності, навчання має охоплювати техніку опитування осіб, які могли зазнати неналежного поведіння.⁹⁷

Крім того, особливу увагу слід приділяти виявленню потенційних вразливих місць (таких як травматичний досвід) і будь-яких ознак ПТСР, що має бути належним чином враховано при складанні плану догляду за відповідною засудженою або взятою під варту особою.

Комітет також рекомендує українській владі розробити процедури прийому в усіх установах, де утримуються жінки, з урахуванням гендерних потреб жінок. Це має включати перевірку на наявність сексуального насильства або інших форм гендерно зумовленого насильства, вчиненого до вступу до установи⁹⁸ та забезпечення врахування такої інформації при складанні плану догляду за відповідною жінкою.⁹⁹

83. Спостереження, зроблені делегацією під час візиту, свідчать про те, що в більшості відвіданих пенітенціарних установах медична таємниця далеко не завжди дотримується, незважаючи на неодноразові рекомендації ЄКПТ з цього приводу. Виявилось, що медичні консультації засуджених (у тому числі при прийнятті до установи), як і раніше, проводяться в присутності персоналу або в межах його чутності.

Комітет повинен повторити, що медичні огляди/консультації засуджених завжди повинні відбуватися поза межами чутності тюремного персоналу і лише в полі зору останнього, якщо цього вимагає медичний персонал; не може бути жодного виправдання систематичній присутності тюремного персоналу під час медичних оглядів. Їх присутність шкодить встановленню належних відносин між лікарем і пацієнтом і, як правило, не є необхідною з точки зору безпеки.

Більше того, присутність пенітенціарного персоналу може стримувати засуджених від розповіді про походження будь-яких травм, яких вони зазнали.

ЄКПТ вкотре закликає українську владу вжити належних заходів в рамках всієї

⁹⁷ Також робиться посилання на Стамбульський протокол - Посібник з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (виданий Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини: Серія професійної підготовки № 8 / Rev. 2).

⁹⁸ Хоча може бути недоцільним проводити такий скринінг одразу після прибуття до в'язниці з міркувань уникнення повторної травматизації, він має бути врахований у "процесі" прийому до в'язниці і проводитися протягом перших кількох тижнів після прибуття до в'язниці.

⁹⁹ Див. також Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються поведінки з жінками-в'язнями та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних з позбавленням волі (*Бангкокські правила*). Правило 6.

пенітенціарної системи для забезпечення повного дотримання лікарської таємниці під час консультацій/обстежень засуджених, беручи до уваги вищезазначені зауваження.

84. Що стосується надання психіатричної допомоги, то делегація відзначила, що в більшості відвіданих установ засуджені, як видається, мають доступ до психіатра. Однак викликає занепокоєння той факт, що єдина (неповна) посада психіатра у Вінницькій установі виконання покарань № 1 на момент візиту була вакантною. Хоча, за повідомленнями, було можливо залучити психіатрів з місцевих закладів охорони здоров'я, ЄКПТ вважає, що присутність психіатра, принаймні на неповний робочий день, має бути забезпечена у Вінниці, особливо з огляду на те, що в установі утримується велика кількість засуджених до довічного ув'язнення.

ЄКПТ також із занепокоєнням відзначив, що, незважаючи на конкретну рекомендацію, надану Комітетом у звіті за результатами візиту 2017 р., з юридичних (пов'язаних з ліцензією) причин психіатрам, які працюють у в'язницях, не дозволяється призначати певні види психотропних препаратів, зокрема бензодіазепіни, що негативно впливає на якість надання медичної допомоги засудженим.

Іншим питанням, яке викликає особливе занепокоєння, є практика, що спостерігається в деяких відвіданих установах, коли психічно хворих засуджених тримають в ізоляції протягом тривалого часу без будь-яких значущих людських контактів. Наприклад, у Житомирській установі виконання покарань № 8 делегація зустрілася із засудженим до довічного ув'язнення, який, як виявилось, страждав на тяжкий психічний розлад. Не маючи можливості дотримуватися особистої гігієни, цей засуджений утримувався в брудній камері сам по собі. На думку ЄКПТ, таке поводження з особами з психічними розладами є неприйнятним і може розглядатися як таке, що принижує гідність.

У світлі вищевикладеного, **Комітет рекомендує українській владі вжити рішучих заходів для поліпшення надання психіатричної допомоги засудженим. Зокрема, слід невідкладно вирішити давню проблему відсутності ліцензії на використання психотропних препаратів у пенітенціарних установах. Також слід вжити заходів для заповнення вакантної посади лікаря-психіатра у Вінницькій установі виконання покарань № 1.**

ЄКПТ також рекомендує вжити належних заходів для забезпечення того, щоб засуджені з психічними розладами, які потребують стаціонарного психіатричного лікування, завжди оперативно переводилися до відповідних лікарняних закладів.

85. У кожній з відвіданих установ працював один або кілька психологів. Однак, як і під час попередніх візитів, їхня роль, по суті, обмежувалася проведенням оцінки ризиків для безпеки засуджених. ЄКПТ повторює свою рекомендацію українській владі і надалі посилювати надання психологічної допомоги в установах, а також розвивати підготовку та роль пенітенціарних психологів, особливо в частині терапевтичної клінічної роботи із засудженими. У цьому контексті необхідно докласти зусиль для набору клінічно підготовлених психологів, які повинні бути частиною медичної команди і в своїй роботі не повинні поєднувати дві різні ролі, тобто оцінку ризиків і терапевтичну клінічну роботу.

86. У кожній з відвіданих установ була певна кількість засуджених, які вживають наркотики. Делегація відзначила, що багато засуджених з опіоїдною залежністю отримують опіоїдні агоністи (метадон). При цьому, згідно з чинними правилами, тюремні лікарі не мають повноважень призначати опіоїдну агоністичну терапію (ОАТ); вона доступна лише тим засудженим, які вже отримували таке лікування до засудження.

З цього приводу ЄКПТ вважає, що потрапляння до пенітенціарної установи є можливістю вирішити проблему, пов'язану з наркотиками, і тому важливо, щоб відповідна допомога була запропонована всім зацікавленим особам; отже, в усіх установах має бути доступне відповідне медичне обслуговування. Допомога, що пропонується таким особам, повинна бути різноманітною; програми замісної терапії для осіб з наркотичною залежністю повинні поєднуватися зі справжніми психосоціальними та освітніми програмами для осіб з опіоїдною залежністю, які не в змозі припинити вживання наркотиків. Крім того, доступ до програм ЗПТ в установах повинен бути легкодоступним, а керувати ними повинні також пенітенціарні лікарі, які повинні пройти спеціальну підготовку з питань, пов'язаних із вживанням наркотиків.

ЄКПТ рекомендує українській владі розробити комплексну стратегію надання допомоги засудженим з проблемами, пов'язаними з наркотиками, в рамках більш широкій національної стратегії боротьби з наркотиками, враховуючи вищезазначені зауваження.

87. Під час візиту делегація також відвідала Львівську багатопрофільну тюремну лікарню, яка розташована в будівлі, що прилягає до Львівської установи виконання покарань № 19.

З часу попереднього візиту делегації ЄКПТ до лікарні у 2017 році¹⁰⁰, її офіційна потужність була скорочена зі 130 до 80 ліжок, які розподілені наступним чином: 40 ліжок у терапевтичному відділенні (у тому числі 10 ліжок для неврологічних захворювань та 5 ліжок для психіатричних захворювань) та ще 40 ліжок у хірургічному відділенні (у тому числі 10 ліжок для онкологічних захворювань). На момент візиту в лікарні перебувало 55 пацієнтів (усі засуджені чоловіки). Середній термін перебування в лікарні становив два-три тижні.

88. Незважаючи на вік приміщень, вони були в цілому доглянутими і чистими. Кімнати пацієнтів також були добре освітлені, вентильовані та належно опалювалися. Крім того, вони пропонували достатню житлову площу: кімнати площею близько 30 м² містили від трьох до п'яти ліжок. Інше обладнання включало столи, лавки, приліжкові шафки та санітарні приміщення (туалет і умивальник); **однак останні були лише частково відгороджені.**¹⁰¹ Делегація також зазначила, що загальна духова була відремонтована, а деякі палати пацієнтів були виведені з експлуатації для проведення ремонту.

Крім того, необхідне медичне обладнання було в наявності, і, наскільки змогла переконатися делегація, постачання основних медикаментів та відповідних матеріалів не викликало особливих проблем.

89. Однак викликає занепокоєння той факт, що пацієнтам майже не пропонували жодних позапалатних заходів, окрім щоденних прогулянок на свіжому повітрі тривалістю одна година, які проводилися на невеликих подвір'ях. Решту дня пацієнти, як правило, були зачинені у своїх кімнатах, і єдиним заняттям для них був перегляд телевізора (якщо вони могли дозволити собі купити телевізор) та читання книг/газет. **ЄКПТ рекомендує вжити заходів у Львівській пенітенціарній лікарні для покращення режиму, що надається пацієнтам. Слід також розглянути можливість збільшення тривалості прогулянок на свіжому повітрі.**

90. Рівень укомплектованості медичним персоналом був в цілому достатнім. У лікарні була 61 посада різних спеціальностей (з яких 15 були вакантними, включаючи посади хірурга і терапевта), таких як терапевт, хірург/онколог, гінеколог, офтальмолог, невропатолог, терапевт, психіатр, інфекціоніст і рентгенолог. їм допомагала команда техніків, фельдшерів і медсестер (загалом 11 осіб), які забезпечували цілодобове чергування, а в неробочий час у приміщенні знаходився один черговий лікар. **ЄКПТ рекомендує вжити заходів для заповнення наявних вакансій.**

91. Окремо слід згадати пацієнта на інвалідному візку (М.С.), який переніс інсульт і майже не міг самостійно пересуватися, покладаючись на інших пацієнтів, щоб пересуватися, вмиватися і користуватися туалетом. Він також страждав нетриманням сечі. За словами персоналу, цей пацієнт більше не потребував стаціонарного лікування, а лише відповідного догляду. У зв'язку з цим делегацію поінформували, що розпочато юридичні процедури для забезпечення його звільнення з мотивів співчуття. **ЄКПТ хотів би отримати оновлену інформацію про поточну ситуацію з цією особою.**

6. Інші питання

а. Персонал пенітенціарних установ

92. Низький рівень укомплектованості персоналу в українських пенітенціарних установах викликає занепокоєння ЄКПТ протягом багатьох років, і Комітет неодноразово рекомендував українській владі вирішити цю проблему.¹⁰² На жаль, візит 2023 року показав, що ситуація в цьому відношенні залишається вкрай незадовільною, дуже низький рівень присутності персоналу, що забезпечує охорону всередині приміщень пенітенціарних установ для тримання взятих під варту осіб, та численними вакансіями цієї категорії персоналу, у відвіданих установах.

Найбільш вражаючим є той факт, що в Житомирській установі виконання покарань № 8 на

¹⁰⁰ [СРТ/Інф \(2018\) 41](#), пункт 94.

¹⁰¹ У цьому контексті, рекомендацію, надану з цього приводу в параграфі 58 вище, слід розглядати як таку, що стосується також Львівської тюремної лікарні.

¹⁰² Див. останню публікацію [СРТ/Інф \(2018\) 41](#), пункти 97 і 98.

момент візиту понад 40% посад молодшого начальницького складу служби охорони були вакантними. Комітет також був стурбований тим, що у Старобабанівській виправній колонії у двох загонах із загальною чисельністю близько 100 засуджених лише один працівник колонії був постійно присутній у робочий час з понеділка по п'ятницю. У решту часу (тобто з 17:00 до 8:00 у будні дні та протягом усіх вихідних) засуджені залишалися практично без нагляду, а присутність персоналу обмежувалася двома співробітниками колонії, які здійснювали регулярні обходи (приблизно кожні дві-три години). Не дивно, що за таких обставин персонал покладався на обрану групу засуджених (чергових) для підтримання належного порядку в установі (див. параграф 47).

Зрозуміло, що такий стан речей унеможливорює будь-яку динамічну безпеку або позитивну взаємодію між персоналом та засудженими.

93. ЄКПТ має ще раз наголосити, що забезпечення позитивного клімату в пенітенціарній установі вимагає наявності професійної команди персоналу, який повинен бути присутнім у достатній кількості в будь-який момент часу в місцях тримання під вартою. Недостатня кількість персоналу може лише збільшити ризик насильства та залякування між засудженими. Нестача персоналу, який перебуває на передовій лінії, також підриває якість та рівень заходів, що пропонуються засудженим, і ставить під загрозу перспективу підготовки до звільнення та соціальної реабілітації. У цьому контексті Комітет також вважає, що існуюча система позмінної роботи, яка вимагає від пенітенціарного персоналу працювати по 24 години на добу,¹⁰³ є недосконалою за своєю суттю і негативно впливає на професійні стандарти.

ЄКПТ вкотре закликає українську владу вжити рішучих заходів для суттєвого збільшення кількості персоналу у відвіданих установах (а також в інших пенітенціарних установах України, де спостерігається такий самий низький рівень укомплектованості персоналом) з метою посилення присутності персоналу служб охорони і нагляду всередині установ. Необхідно також вжити заходів, щоб покласти край 24-годинній зміні персоналу, який несе службу.

94. Що стосується підготовки персоналу, то з інформації, зібраної під час візиту, з'ясувалося, що майже ніхто з персоналу, який працює у відділеннях для жінок і неповнолітніх засуджених у відвіданих установах, не пройшов гендерної або дитячої підготовки для роботи з цими конкретними групами засуджених. ЄКПТ **рекомендує українській владі вжити заходів для забезпечення того, щоб персонал установ, призначені для роботи з жінками та неповнолітніми, проходили спеціальну програму підготовки, адаптовану до особливостей роботи з цими категоріями засуджених.**¹⁰⁴

95. В усіх відвіданих пенітенціарних установах персонал служб нагляду і охорони регулярно носили з собою кййки в приміщеннях всередині приміщень установ (у тому числі в дільницях для неповнолітніх та жінок). Варто зазначити, що вивчення відповідної документації в більшості відвіданих установ показало, що за останні роки випадків застосування кйиків не зафіксовано.

ЄКПТ вважає, що регулярне носіння кйиків всередині приміщень установ не сприяє розвитку позитивних стосунків між персоналом та засудженими; це тим більше стосується неповнолітніх та жінок. **Тому Комітет рекомендує персоналу служб нагляду і охорони припинити практику регулярного носіння кйиків всередині приміщень установ.**

96. ЄКПТ зазначив, що одним із завдань, визначених новою Стратегією пенітенціарної реформи, є модернізація відеоспостереження в пенітенціарних установах, у тому числі використання персоналом портативних відеокамер.

Комітет вважає, що використання портативної відеотехніки може, за умови належного регулювання, стати важливим запобіжником проти неправомірного застосування сили тюремним персоналом. **ЄКПТ хотів би бути поінформованим про будь-який розвиток подій у цій сфері.**

b. Контакти із зовнішнім світом

97. Правила, що регулюють контакти засуджених із зовнішнім світом, залишилися незмінними з часу візиту ЄКПТ у 2017 році. Нагадаємо, що загалом повнолітні засуджені (у тому

¹⁰³ В Одеському СІЗО делегації розповіли, що деяким старшим співробітникам іноді доводилося працювати у дві зміни по 24 години поспіль, що загалом становило 48 годин поспіль.

¹⁰⁴ Див. у зв'язку з цим основний розділ 24-ї Загальної доповіді ЄКПТ: "Неповнолітні, позбавлені волі відповідно до кримінального законодавства" (параграфи 119-121) та Правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються поводження з жінками-в'язнями та заходів покарання для жінок-правопорушниць, не пов'язаних з позбавленням волі (Бангкокські правила), Правила 29-35.

числі ті, які відбувають довічне позбавлення волі) мають право на одне короткострокове (до 4 годин) побачення щомісяця та одне довгострокове (до 72 годин) побачення кожні два місяці.¹⁰⁵ Крім того, засуджені в принципі мають право на необмежену кількість *телефонних* дзвінків та користування Інтернетом.¹⁰⁶

Що стосується осіб, взятих під варту, то їм, як і раніше, потрібен попередній дозвіл компетентного слідчого органу або суду на *відвідування*.¹⁰⁷ Крім того, закон все ще не гарантує доступ до *телефону* для таких осіб (хоча в відвіданих установах нерідко взятим під варту дозволяли телефонувати).

98. ЄКПТ неодноразово критикував той факт, що правові норми, які регулюють контакти взятих під варту осіб із зовнішнім світом, є надмірно обмежувальними. Комітет також підкреслював, що частота побачень для засуджених є надто низькою. Комітет з жалем констатує відсутність прогресу в цих важливих питаннях.

У зв'язку з цим ЄКПТ закликає українську владу внести зміни до відповідного законодавства з метою забезпечення принципового права осіб, які перебувають під вартою, на побачення та телефонні дзвінки. Будь-яка заборона на побачення або телефонні дзвінки має бути конкретно обґрунтована потребами слідства, вимагати схвалення органу, не пов'язаного з даною справою, і застосовуватися на певний період часу із зазначенням причин.¹⁰⁸

Комітет також рекомендує, щоб усі особи - як засуджені, так і ті, що перебувають під вартою - мали право на одне побачення тривалістю не менше однієї години щотижня. Крім того, важливо, щоб засудженим було дозволено накопичувати невикористані побачення.

99. Що стосується організації побачень, викликає занепокоєння той факт, що, незважаючи на деякі винятки на практиці,¹⁰⁹ короткострокові побачення, як правило, відбуваються в закритих умовах, коли засуджені та їхні відвідувачі розділені перегородкою з оргскла.

Комітет має ще раз наголосити, що для всіх категорій засуджених відкриті побачення (наприклад, за столом) мають бути правилом, а закриті - винятком, на підставі обґрунтованих і вмотивованих рішень, прийнятих після індивідуальної оцінки потенційного ризику, який становить конкретний засуджений. **ЄКПТ закликає українську владу переглянути порядок проведення короткострокових побачень у відвіданих установах (і, за необхідності, в інших пенітенціарних установах України) з тим, щоб забезпечити, щоб такі побачення відбувалися, як правило, у відкритих умовах.**

100. У відвіданих установах умови для тривалих побачень були загалом належними. Однак у Старобабанівській виправній колонії загальна духова кімната в зоні тривалого побачення була в аварійному стані. Необхідно вжити заходів для усунення **цього недоліку**.

с. Дисципліна та сегрегація засуджених

101. Згідно з українським законодавством¹¹⁰, до засуджених повнолітніх чоловіків може бути застосоване дисциплінарне стягнення у вигляді одиночного тримання на строк до 14 діб (до 10 діб для повнолітніх засуджених, які перебувають під вартою¹¹¹, та для повнолітніх жінок). Крім того, дорослі засуджені можуть бути поміщені (за рішенням суду) в дисциплінарний ізолятор - "ПКТ"¹¹² - на строк до трьох місяців.

Що стосується неповнолітніх осіб (як засуджених, так і тих, хто перебуває під вартою), закон, як і раніше, дозволяє поміщати їх у дисциплінарний ізолятор на строк до 5 діб.¹¹³

ЄКПТ хоче підкреслити, що будь-яка форма ізоляції може мати негативний вплив на фізичне та/або психічне благополуччя осіб, а тим більше неповнолітніх. У зв'язку з цим Комітет відзначає зростаючу тенденцію в державах-членах Ради Європи до скасування одиночного тримання як дисциплінарного покарання для неповнолітніх осіб. У цьому контексті робиться посилання на

¹⁰⁵ Розділ 110 (4) КВК. Засудженим також дозволено замінювати довгострокові побачення на короткострокові.

¹⁰⁶ Розділ 110 (5) КВК.

¹⁰⁷ Стаття 12 Закону України "Про попереднє ув'язнення".

¹⁰⁸ Див. також Правило 99 Європейських пенітенціарних правил.

¹⁰⁹ Делегація відзначила, що неповнолітнім та іноді жінкам, які перебувають під вартою, а також працюючим засудженим у відвіданих установах були надані відкриті побачення.

¹¹⁰ Стаття 132 (1) КВК

¹¹¹ Стаття 15 Закону "Про попереднє ув'язнення".

¹¹² ПКТ- приміщення камерного типу (cell-type premises).

¹¹³ Стаття 15 Закону "Про попереднє ув'язнення" та стаття 145 КВК.

Правило 60.6.а Європейських пенітенціарних правил, яке передбачає, що одиночне тримання ніколи не застосовується до дітей.¹¹⁴ ЄКПТ рекомендує українській владі внести відповідні зміни до чинного законодавства.

102. Викликає занепокоєння той факт, що, незважаючи на конкретну рекомендацію, неодноразово надану Комітетом після попередніх візитів, санкція дисциплінарного ізоляції все ще передбачає загальну заборону на побачення з родиною та телефонні дзвінки. ЄКПТ закликає українську владу переглянути відповідні законодавчі положення з метою забезпечення того, щоб захід дисциплінарної характеру у виді одиночного тримання не передбачав повної заборони на контакти з сім'єю під час виконання цього заходу і щоб будь-які обмеження на контакти з сім'єю як форма стягнення застосовувалися лише тоді, коли правопорушення пов'язане з такими контактами.¹¹⁵

103. Застосування дисциплінарного ізолятора в відвіданих пенітенціарних установах не виглядало надмірним, і на практиці строки дисциплінарного характеру у виді одиночного тримання часто були нижчими за максимальний термін, передбачений законом.

Крім того, вивчення вибірки дисциплінарних справ у відвіданих установах показало, що дисциплінарні процедури загалом здійснюються відповідно до нормативно-правової бази¹¹⁶ і що документація, яка стосується цих справ, ведеться належним чином. Однак, як з'ясувалося під час бесід з членами делегації, хоча засуджених просили підписати дисциплінарне рішення і, як правило, усно повідомляли про їхнє право на оскарження цього рішення, копію рішення їм не завжди видавали. Крім того, за винятком Старобабанівської виправної колонії, більшість засуджених, опитаних делегацією в різних відвіданих установах, не знали про своє право на доступ до адвоката в контексті дисциплінарного провадження.

ЄКПТ рекомендує вжити заходів у відвіданих установах (і, за необхідності, в інших пенітенціарних установах України) для забезпечення того, щоб засуджених, до яких застосовано дисциплінарне стягнення, систематично отримували копію відповідного рішення. Крім того, засуджених слід інформувати про їхнє право на доступ до адвоката в контексті дисциплінарного провадження.

104. ЄКПТ вкотре встановив, що тюремні лікарі зобов'язані засвідчити, що відповідні засуджені здатні витримати цей захід, перш ніж помістити їх у дисциплінарне одиночне ув'язнення.

Комітет неодноразово підкреслював, що зобов'язання пенітенціарних лікарів засвідчувати придатність засуджених до відбування дисциплінарного стягнення навряд чи сприятиме розвитку позитивних відносин між лікарем і пацієнтом. В принципі, медичний персонал ніколи не повинен брати участь у будь-якій частині процесу прийняття рішення про застосування будь-якого виду одиночного тримання, окрім випадків, коли цей захід застосовується за медичними показаннями. З іншого боку, медичний персонал повинен бути дуже уважним до стану засуджених, які перебувають в одиночному триманні. Медичний персонал повинен бути негайно поінформований про кожне таке поміщення і повинен відвідувати засудженого невідкладно після поміщення, а потім регулярно, не рідше одного разу на день, і надавати йому оперативну медичну допомогу та лікування в разі потреби. Медичний персонал повинен повідомляти адміністрацію установи, якщо здоров'я засудженого піддається серйозній загрозі через одиночного тримання.

ЄКПТ має ще раз повторити свою рекомендацію українській владі переглянути роль медичного персоналу у зв'язку з одиночним триманням у світлі вищезазначених зауважень. При цьому слід враховувати Європейські пенітенціарні правила (зокрема, Правило 43.2) та зауваження, зроблені Комітетом у 21-й Загальній доповіді (пункти 62 і 63).¹¹⁷

105. Відповідно до ч. 4 ст. 94 Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджені чоловіки, які неодноразово порушують внутрішній розпорядок, створюючи загрозу безпеці персоналу або інших засуджених, можуть бути поміщені до дільниці посиленого контролю (далі - ДПК).¹¹⁸

На момент візиту в Старобабанівській виправній колонії в такому блоці утримувалося кілька засуджених, найтриваліший термін перебування яких становив близько двох років.¹¹⁹ Вивчення

¹¹⁴ Див. також Правило 95.3 Рекомендації СМ/Рес (2008) 11 Комітету Міністрів державам-членам про Європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, до яких застосовуються санкції або заходи.

¹¹⁵ Див. правило 60.4 Європейських пенітенціарних правил.

¹¹⁶ Див. статтю 135 КВК.

¹¹⁷ Див. також Правило 46 Мінімальних стандартних правил ООН щодо поводження з в'язнями

(Правила Нельсона Манделі).

¹¹⁸ Дільниця посиленого контролю (ДПК).

¹¹⁹ Рішення про поміщення приймалося після слухання (за участю відповідного ув'язненого) перед комісією, до складу якої входили директор

відповідної документації показало, що цей захід застосовується рідко. Однак делегація зазначила, що рішення про первинне поміщення та продовження терміну майже завжди приймалися на шість місяців, причому рішення не переглядалося протягом цього періоду, незалежно від поведінки засудженого.

Також викликає занепокоєння той факт, що засуджені, які перебувають під посиленним контролем, піддаються дуже жорсткому режиму: вони перебувають у камері протягом 23 годин на добу (зазвичай по дві-три особи в камері), єдиним регулярним видом діяльності за межами камери є щоденні прогулянки на свіжому повітрі, і їм не дозволяється контактувати із засудженими з інших камер. У зв'язку з цим, делегації були продемонстровано документацію, що містить індивідуальну програму, складену для кожного засудженого (як того вимагає закон),¹²⁰ однак, з інтерв'ю з персоналом та засудженими у відділенні з'ясувалося, що на практиці для цих осіб не було організовано жодних заходів, за винятком щотижневих візитів психолога, який проводив індивідуальні сеанси.

Позитивним моментом є те, що ці засуджені могли, в принципі, отримувати короткострокові побачення з родичами і користуватися телефоном щодня.¹²¹

106. Кожна пенітенціарна система повинна мати механізм адміністративної сегрегації засуджених, щоб справлятися з особливо деструктивними засудженими, які вперто відмовляються дотримуватися правил. Однак ЄКПТ вважає, що повна відсутність програм заходів не є належним засобом реагування на проблемну поведінку у пенітенціарній установі. Навпаки, протягом усього періоду сегрегації засуджених метою має бути переконати засудженого повернутися до звичайного режиму. Відповідно, важливо, щоб для всіх таких засуджених існував план, і щоб весь персонал, який працює з ними, працював згідно з цим планом, щоб досягти максимального ефекту.

ЄКПТ рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб засудженим, поміщеним до дільниці посиленого контролю, пропонувалася відповідна програма позакамерних заходів, у тому числі заходів групового характеру. Така програма повинна розроблятися та переглядатися мультидисциплінарною групою на основі індивідуальної оцінки ризиків та потреб після консультацій із відповідним засудженим. Крім того, необхідність поміщення засудженого до дільниці посиленого контролю слід переглядати щонайменше кожні два місяці.

Необхідно також вжити заходів, щоб цей захід не прирівнювався до одиночного тримання (як це іноді траплялося у Старобабанівській виправній колонії).

107. Матеріально-побутові умови в приміщеннях камер для одиночного тримання відвіданих пенітенціарних установ були в цілому задовільними і не потребували особливих коментарів.

Однак у Старобабанівській виправній колонії одна з камер (камера № 6) у дільниці посиленого контролю перебувала в незадовільному стані (пошкоджена підлога, розбита плитка, брудні стіни тощо). Крім того, туалети в усіх камерах цього блоку не були повністю **перегороджені. Необхідно вжити заходів для усунення цих недоліків.**

108. Нарешті, у Житомирській установі виконання покарань № 8 делегація відзначила, що певні категорії засуджених автоматично утримуються в умовах максимального рівня безпеки і на тривалий час поміщаються на ізоляцію за вироком суду, виключно на підставі вчинених ними злочинів (див. пункт 39). У зв'язку з цим ЄКПТ повинен нагадати про свою принципову позицію, згідно з якою рішення щодо рівня безпеки, який має бути застосований до конкретного засудженого, а також рішення про ізоляцію в превентивних цілях не повинні оголошуватися - або призначатися на розсуд суду - як частина вироку. Рішення про застосування певного рівня безпеки або про необхідність ізоляції в превентивних цілях має прийматися тюремною адміністрацією на основі індивідуальної оцінки ризиків і не повинно бути частиною каталогу кримінальних покарань. **Комітет повторює свою рекомендацію внести відповідні зміни до законодавства**

С. Установи для тримання військовослужбовців

109. Делегація відвідала установи для тримання військовослужбовців ("гауптвахти") у Києві,

в'язниці та керівники різних служб.

¹²⁰ Див. частину 3 статті 97 КВК.

¹²¹ Як і будь-який інший ув'язнений у цій колонії. Крім того, ув'язнені, які перебувають у дільниці посиленого контролю, мали право на одне тривале побачення кожні три місяці.

Одесі та Житомирі. Далі делегація вирушила до кімнати для тимчасово затриманих військовослужбовців (КТЗ) у Львові, який під час періодичного візиту 2023 р. виявився закритим на ремонт.

110. "Гауптвахти" в принципі використовувалися для розміщення п'яти категорій утримуваних військовослужбовців: тих, хто був поміщений у витверезник (максимум 24 години) і попередньо затриманий (максимум 72 години)¹²² за рішенням командира частини; тих, хто перебував під вартою за рішенням суду (що могло призвести до дуже тривалого перебування під вартою, іноді до 3 років¹²³); тих, хто вже був засуджений судом (до 6 місяців);¹²⁴ і тих, хто був засуджений суддею до адміністративного арешту на строк до 15 діб. Крім того, "гауптвахти" можуть використовуватися для початкового розміщення військовополонених до їхнього переведення до пенітенціарних установ та спеціально призначених місць утримання військовополонених. Що стосується приміщень КТЗ, то вони використовувалися лише для перших двох з вищезгаданих категорій (24-годинне та 72-годинне тримання під вартою).

Як "гауптвахти", так і КТЗ перебували у віданні Міністерства оборони, але фактичне управління та адміністрування забезпечував правоохоронний підрозділ міністерства (Військова служба правопорядку, що діє на підставі спеціального закону), який іноді в розмовній мові називають "військовою поліцією". Основні правила, що застосовуються, в основному збігаються з відповідними положеннями Кримінально-виконавчого кодексу (хоча і з певними особливостями¹²⁵), а детальні імплементаційні положення викладені в двох наказах Міністра оборони (один - про утримання військовослужбовців, підозрюваних, обвинувачених і засуджених у кримінальних справах, у дисциплінарних батальйонах і "гауптвахтах", інший - про утримання військовослужбовців, підданих адміністративному арешту). Крім того, нещодавно прийнята спеціальна постанова Кабінету Міністрів визначила правила утримання військовополонених на "гауптвахтах".

111. З самого початку слід підкреслити, що делегація не отримала жодних повідомлень про будь-які форми неналежного поведіння із затриманими військовослужбовцями з боку персоналу відвіданих "гауптвахт"; крім того, не було виявлено жодних ознак насильства між затриманими особами.

112. У трьох "гауптвахтах" персонал повідомив делегації, що дозволені "спеціальні засоби" (у тому числі кийки та наручники) майже не застосовувалися на практиці, за винятком окремих випадків надягання наручників під час переведення за межі установи. За повідомленнями, про кожен такий випадок повідомлялося до Головного управління "Військової поліції" та Військової прокуратури; при цьому не велося жодних спеціальних журналів обліку застосування "спеціальних засобів". **ЄКПТ рекомендує усунути цю прогалину.**

113. Матеріально-побутові умови в трьох відвіданих "гауптвахтах" були в цілому прийнятними,¹²⁶ всі камери були в доброму стані, чисті, належно мебльовані (одномісні або двоярусні ліжка з повною постільною білизною, шафи, шафки, столи, стільці або табурети, дзвінки, радіо та (часто) телевізори, багато особистих речей) і забезпечені належним штучним освітленням, опаленням і вентиляцією. Крім того, не було проблем із забезпеченням пристосованим одягом та предметами особистої гігієни, і делегація не почула жодних скарг на харчування затриманих військовослужбовців.

Проблемними аспектами були занадто висока передбачувана наповнюваність камер (розрахована на основі норми 2,5 м² на одного затриманого замість 4 м²),¹²⁷ обмежений доступ до природного світла в деяких камерах на "гауптвахтах" в Одесі і Житомирі (з закритими вікнами, як повідомляється, для того, щоб спостерігати за відключенням електроенергії, яке було

¹²² Еквівалент поліцейського тримання під вартою, але застосований до військовослужбовців, з відповідними положеннями КПК, в тому числі щодо гарантій проти жорстокого поведіння, що застосовуються *mutatis mutandis*.

¹²³ Особливо, якщо військовослужбовці подавали апеляцію на початковий вирок, і тоді вони юридично вважалися такими, що перебувають під вартою до винесення остаточного вироку.

¹²⁴ Військовослужбовці, засуджені до позбавлення волі на строк понад 6 місяців, переводилися (або відразу після винесення остаточного вироку, або згодом, але в будь-якому випадку не пізніше, ніж до кінця 6th місяця відбування покарання) до дисциплінарних батальйонів до кінця строку покарання (якщо він дорівнював або був меншим за 2 роки) або до кінця другого року відбування покарання (якщо строк покарання був більшим за 2 роки). В останньому випадку решту строку покарання вони відбудуватимуть у в'язниці (яка перебуває у віданні Міністерства юстиції).

¹²⁵ Наприклад, щодо контакту із зовнішнім світом (див. пункт 116 нижче).

¹²⁶ Наскільки змогла переконалася делегація, умови утримання у чотирьох камерах Львівської КТЗ також будуть адекватними, як тільки установа знову відкриється.

¹²⁷ Хоча на практиці житлової площі було більше. Наприклад, у житомирській "гауптвахті" камери площею 10 м² вміщували по двоє затриманих військовослужбовців, а камери площею 25 м² - по троє затриманих. У київській "Гауптвахті" одномісні камери мали площу 12 м², а камери для двох або трьох затриманих - приблизно 16 м² (разом із санітарною частиною).

запроваджено з початком повномасштабної військової агресії з боку Російської Федерації), а також той факт, що внутрішньокамерні санітарні вузли (що складаються з туалету та умивальника) були лише частково перегородженими. Крім того, доступ до загальних душових (які були пристойного рівня) надавався лише раз на тиждень, тоді як стандарт ЄКПТ передбачає мінімум два прийоми душу на тиждень (а за можливості - частіше). **Комітет рекомендує вжити заходів (у тому числі, за необхідності, законодавчого характеру) для вирішення цих проблем.**

114. Що стосується режиму, то всі затримані військовослужбовці мали доступ до щоденних прогулянок на свіжому повітрі (тривалістю до години), які проводилися у дворах, обладнаних місцями для відпочинку, укриттями від негоди та елементарними спортивними тренажерами. Крім того, особи, що відбувають адміністративний арешт та засуджені військовослужбовці проводили більшу частину дня за межами камер, об'єднуючись (у межах кожної категорії) та беручи участь у різних видах діяльності, включаючи добровільну неоплачувану роботу, відвідування військових навчань, вивчення військових статутів тощо.

На противагу цьому, для військовослужбовців, які перебували під вартою, не було організовано жодних заходів, що викликало особливе занепокоєння, оскільки багато з них перебували на "гауптвахтах" протягом тривалого часу (місяці і навіть роки, див. параграф 110). Ці військовослужбовці проводили 23 години на добу у своїх камерах, не маючи чим себе зайняти, окрім читання книг з бібліотеки, прослуховування радіо та (іноді) перегляду телевізора, а також гри в настільні ігри. Режим був особливо суворим (що *де-факто* дорівнювало одиночному триманню) для тих небагатьох військовослужбовців, які перебували під слідством і утримувалися в одиночних камерах.¹²⁸

ЄКПТ рекомендує вжити заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці, які перебувають під вартою, користувалися тими самими можливостями, що й військовослужбовці, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або адміністративного арешту. Особливу увагу слід звернути на необхідність надання щонайменше двох годин змістовного людського спілкування військовослужбовцям, які перебувають в одиночних камерах.

115. Як позитивний момент, делегація відзначила, що затримані військовослужбовці мали належний доступ до медичної допомоги. Фельдшер або медсестра завжди були на чергуванні, і делегація не чула жодних скарг на доступ до лікаря (у тому числі щодо стоматологічної допомоги). Крім того, за необхідності, як повідомлялося, можна було легко і швидко домовитися про переведення на консультацію або лікування до найближчого військового госпіталю. Усі новоприбулі військовослужбовці проходили медичний огляд щонайпізніше протягом 24 годин після прибуття, а будь-які травми належним чином реєструвалися у спеціальному журналі.

Однак на "гауптвахті" у Києві такий огляд не був конфіденційним, оскільки в кабінеті для огляду були присутні співробітники служби охорони установи. **Комітет рекомендує вжити заходів на "гауптвахті" у Києві (а також в інших подібних установах по всій Україні) для забезпечення постійного дотримання лікарської таємниці, в тому числі під час первинного медичного огляду.**

116. Як уже згадувалося в пункті 110 вище, найбільша різниця порівняно із засудженими цивільними стосувалася контактів із зовнішнім світом, оскільки застосовні правила були більш обмежувальними.

Зокрема, військовослужбовцям, які перебували під вартою, як правило,¹²⁹ не дозволялося здійснювати телефонні дзвінки¹³⁰, а вже засуджені повинні були подавати письмовий запит на ім'я начальника "гауптвахти" щоразу, коли вони хотіли зателефонувати. Що стосується права на побачення для засуджених військовослужбовців, то воно було подібним до права на побачення для цивільних засуджених¹³¹, але різниця полягала в тому, що саме родичі повинні були звертатися до

¹²⁸ Це стосувалося, зокрема, військовослужбовців, звинувачених у державній зраді, яких розміщували окремо від інших затриманих задля їхньої ж безпеки.

¹²⁹ В одеській "гауптвахті" делегації повідомили, що військовослужбовці, які перебувають під вартою, в принципі, можуть звернутися до компетентного військового прокурора з проханням надати дозвіл на телефонний дзвінок; у двох інших відвіданих "гауптвахтах" делегації такої інформації не надали.

¹³⁰ Положення щодо (виключно короткострокових) побачень були такими ж, як і для цивільних осіб, які перебувають під вартою (тобто кожне побачення вимагало дозволу органу дізнання).

¹³¹ Чотири довгострокових (72 години) і щонайменше чотири короткострокових (4 години) побачення на рік, причому більше короткострокових побачень дозволялося (за рішенням начальника) як винагорода за хорошу поведінку. Варто зазначити, що, на відміну від в'язниць, короткострокові побачення, як правило, відбувалися у приміщеннях відкритого типу (за столом).

командира (письмово) з проханням дозволити їм відвідати засудженого військовослужбовця. Що стосується осіб, що відбувають адміністративний арешт, то вони не мали права на побачення, але могли попросити дозволу зробити один телефонний дзвінок після прибуття, а потім ще один через 10 днів (якщо їхнє перебування під адміністративним арештом загалом перевищувало 10 днів).

Таким чином, можливості військовослужбовців, які утримуються на "гауптвахтах", приймати відвідувачів та здійснювати телефонні дзвінки були недостатніми. **ЄКПТ рекомендує суттєво розширити існуюче право на побачення та телефонні дзвінки.** У цьому контексті **робиться посилання на рекомендації, викладені у пункті 98 вище, які застосовуються за принципом *mutatis mutandis* також до установ для тримання військовослужбовців.**

117. Делегацію поінформували про відсутність формальних дисциплінарних стягнень, які можуть бути застосовані до військовослужбовців, що порушують правила внутрішнього розпорядку на "гауптвахтах", і, зокрема, про відсутність санкції у вигляді одиночного тримання.

118. Делегація була вражена відмінною якістю ведення справ стосовно утримуваних осіб та іншої документації, а також друківаних для них матеріалів (у тому числі про правила внутрішнього розпорядку та наявні шляхи подання скарг), особливо на "Гауптвахті" у Києві.

Що стосується зовнішнього моніторингу, то установи для тримання військовослужбовців, *серед іншого*, часто відвідували представники національного превентивного механізму.

ДОДАТОК

Установи, які відвідала делегація ЄКПТ

Поліцейські установи

- Одеська ІТТ № 1
- Пустомитівський ІТТ
- Вінницька ІТТ № 1 (вул. Пирогова , буд. 1)
- Жовківський ІТТ
- Житомирський ІТТ № 1
- Львівський відділення поліції № 1
- Подільський відділ поліції, Київ
- Жашківський відділ поліції, Умань

Пенітенціарні установи

- Київський СІЗО
- Одеський СІЗО
- Львівська установа виконання покарань (№19)
- Вінницька установа виконання покарань (№1)
- Житомирська установа виконання покарань (№8)
- Старобабанівська виправна колонія (№ 92), Умань
- Львівська багатопрофільна лікарня (пенітенціарна лікарня)

Установи для тримання військовослужбовців

- Київська гарнізонна гауптвахта
- Одеська гауптвахта
- Житомирська гауптвахта
- Кімната для тимчасово затриманих військовослужбовців у Львові